

Τα σημάδια γίνονται σκέψη

Διαβάζοντας ξανά τις μικρές ή μεγάλες ιστορίες ζωής που αφηγήθηκα πιο πάνω, συνειδητοποίησα την πολιτική τους διάσταση τόσο στο προσωπικό, όσο και στο ευρύτερο κοινωνικό πλαίσιο που χρωμάτισε το σκηνικό της εποχής μου.

Πολλές κοινωνίες έχουν βιώσει εμφύλιους σπαραγμούς. Τους συναντά κανείς σε πολλές χώρες. Η εμφάνισή τους συνήθως σημαίνει ότι οι αντιμαχόμενες παρατάξεις όχι μόνον έχουν εκ διαμέτρου αντίθετες απόψεις, αλλά και ότι δεν έχουν κατακτήσει την ωριμότητα και την πολιτική παιδεία να διαπραγματευτούν με εξυπνάδα, διπλωματία και εντιμότητα τις θέσεις τους και, με τις αμοιβαίες υποχωρήσεις τους, να κερδίσουν σταδιακά δημοκρατικές και ανθρωπιστικές κατακτήσεις για το κοινωνικό σύνολο βάζοντας για λίγο στην άκρη τις μικροπολιτικές τους φιλοδοξίες. Κάτι τέτοιο έγινε στη Γαλλία αμέσως μετά τον δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο. Οι Γάλλοι αριστεροί, παρόλο που ήλεγχαν την εθνική αντίσταση κατά των Γερμανών, ήξεραν καλά ότι, αν επεδίωκαν την εξουσία και δεν τα κατάφερναν, η Γαλλία θα γινόταν προτεκτοράτο του Αγγλο-αμερικάνικου άξονα. Στην Ελλάδα φαίνεται πως δεν υπήρχε αυτή η πολιτική ωριμότητα από καμιά από τις δύο αντιμαχόμενες πλευρές. Αλλιώς, θα είχαν καταφέρει να τα βρουν με ουσιαστικές συμφωνίες και εγγυήσεις, αλλά και με έμπρακτες αποδείξεις πως θα δεσμεύονταν και για τη διασφάλιση της μετέπειτα πολιτικής ομαλότητας, με στόχο την εδραίωση της δημοκρατίας και της κοινωνικής ανάπτυξης.

Το πρόβλημα αυτό θα μπορούσε να ερμηνευθεί με μια προσπάθεια κατανόησης των μηχανισμών και των διαδικασιών με τους οποίους συντελείται κάθε αλλαγή, ειδικότερα δε η αλλαγή που αφορά τη γνώση, την εμπειρία, τις νοοτροπίες και τον πολιτισμό στο πλαίσιο μιας κοινότητας. Σύμφωνα με ορισμένες σύγχρονες ερμηνείες, οι ασκούμενες πολιτικές καθορίζονται σημαντικά από τις προσαρμοστικές διαδικασίες που υιοθετούνται κατά τον σχεδιασμό και την εφαρμογή των επιδιωκόμενων αλλαγών. Το κατά πόσον, δηλαδή, οι νοοτροπίες και οι διαδικασίες με τις

οποίες επιχειρούνται οι αλλαγές αυτές είναι απλά αναπαραγωγικές, μηχανικές και τεχνικής φύσεως ή αντίθετα αφομοιωτικές, δημιουργικές, μετασχηματιστικές και κατά κάποιον τρόπο αναγεννησιακές.

Με αυτόν τον τρόπο μπορούν να εξηγηθούν οι στρεβλώσεις που παρατηρούνται και σε πολλούς άλλους τομείς, στην οικονομία, στον πολιτισμό και στην εκπαίδευσή μας. Κάθε τι καινούργιο που έρχεται στη δημόσια ζωή, ενσωματώνεται στις προϋπάρχουσες δομές, στις διαδικασίες, στα δεδομένα και στις αναγκαιότητες και, μερικές φορές, εξελίσσεται έτσι, που στο τέλος γίνεται αγνώριστο! Τίποτε δεν είναι, ούτε παραμένει εντελώς καινούργιο, γι' αυτό και η πορεία της εξέλιξης των κοινωνιών σπάνια είναι γραμμική και σταθερά ανοδική.

Αυτή την ερμηνεία μπορούμε να υιοθετήσουμε εν μέρει και στην περίπτωση του νεοϊδρυθέντος Πανελλήνιου Σοσιαλιστικού Κινήματος στη χώρα μας ή των νέων, δημοκρατικότερων νόμων για την παιδεία, αντί να εκπλησσόμαστε για το κατάντημά τους. Έτσι μπορούμε να απαντήσουμε καλύτερα και στο ερώτημα «γιατί μια σοσιαλδημοκρατική κυβέρνηση είναι εντελώς διαφορετική και με διαφορετικά αποτελέσματα στην Ελλάδα, σε σχέση με τη Σουηδία, για παράδειγμα». Έχει γίνει πλέον φανερό πως τεράστιο ρόλο παίζει το πώς είναι η προϋπάρχουσα ιστορικο-κοινωνική και συγκυριακή κατάσταση πριν από κάθε αλλαγή στη μία και στην άλλη περίπτωση. Αν λοιπόν πάρουμε αυτά τα δύο διαφορετικά παραδείγματα χωρών, η προϋπάρχουσα κατάσταση είναι ιστορικά και από κάθε άλλη άποψη εντελώς διαφορετική, σε σημείο που κάθε σύγκριση να καθίσταται σχεδόν αδύνατη!

Συχνά αναρωτιόμαστε: «Μα πώς τα κατάφεραν άλλες χώρες, που καταβαραθρώθηκαν από τον Β' παγκόσμιο πόλεμο, να βγουν μέσα από τα ερείπια δυνατές; Δεν θα μπορούσαμε κι εμείς να κάνουμε το ίδιο; Η απάντηση δεν είναι εύκολη, όμως μπορούμε να αναλογιστούμε πώς ήταν οι χώρες αυτές και πριν τον πόλεμο και πώς η δική μας. Η ανασύνταξη των δυνάμεων μιας χώρας αναγκαστικά γίνεται συνήθως στη βάση αυτού που προϋπήρχε και στη βάση της νέας δυναμικής που αναπτύσσεται σε διεθνές επίπεδο.

Ποια ήταν η κατάσταση που επικράτησε σε μας τότε; Δυστυχώς, εκούσια ή ακούσια, οι υποστηριζόμενες από τις ξένες δυνάμεις πρώτες μεταπολεμικές κυβερνήσεις στη χώρα μας όχι μόνον δεν τήρησαν τις προηγούμενες ιστορικής σημασίας πολιτικές συμφωνίες τους με τις αντίπαλες παρατάξεις (π.χ. Συμφωνία Λιβάνου, Βάρκιζας και Καζέρτας), αλλά και «ήρξαντο πρώτες χειρών αδίκων» επιδιδόμενες σε πολέμους, φυλακίσεις, εξαναγκασμό σε μετανάστευση, διώξεις και μαζικές εξορίες των ανθρώπων της αριστεράς και των πολιτικών και στρατιωτικών τους οργανώσεων, που είχαν πολύ μεγάλη δύναμη στα χέρια τους. Από την άλλη πλευρά, οι αριστερές δυνάμεις μπορεί να έδειξαν αρχικά καλή θέληση για υποχωρήσεις, όμως ουδόλως φάνηκαν διατεθειμένες να το βάλουν εύκολα κάτω και να φτάσουν αμαχητί στην απόλυτη και διά της βίας υποταγή. Η αίσθηση της προδοσίας και της αδικίας μάλιστα ενισχύθηκε στους ανθρώπους αυτούς, καθώς έβλεπαν τις οργανώσεις των ταγματασφαλιτών, των δοσίλογων και των ακροδεξιών να αμνηστεύονται για τα εγκλήματά τους, να παίρνουν δύναμη και θέσεις και να ρίχνονται στον πόλεμο εναντίον τους με τις οδηγίες των κυβερνήσεων, που ακολουθούσαν πιστά – θέλοντας και μη - τις εντολές των βρετανικών και αμερικανικών παραγόντων.

Γιατί, όχι μόνο δεν μας έφθαναν τα κάθε λογής συμφέροντα και οι αντιπαραθέσεις ανάμεσα στις διάφορες κοινωνικές ομάδες και τις ιδεολογίες τους στο εσωτερικό της χώρας μας, που επί έναν αιώνα με δυσκολία προσπαθούσε να ορθοποδήσει, το κακό ήταν ότι είχαμε, για λόγους ιστορικούς, και τις πολλαπλές εξαρτήσεις και παρεμβάσεις από διάφορες αντίπαλες ή «προστάτιδες» εξωτερικές δυνάμεις, που φρόντιζαν να έχουν ισχυρά ερείσματα ανάμεσά μας. Και αυτό γιατί η χώρα μας από συστάσεως του ελληνικού κράτους συνέδεε με ξένες δυνάμεις την εθνική και την πολιτική της υπόσταση και ανάπτυξη, χωρίς μέχρι πρόσφατα να έχει επιτύχει πραγματική εθνική κυριαρχία. Ήταν μάλιστα συνέχεια καταχρεωμένη, όπως είναι και σήμερα, που βρίσκεται στο επίκεντρο της ευρωπαϊκής κρίσης χρέους.

Τώρα πια ξέρουμε ότι, από τη στιγμή που οι ηγέτιδες δυνάμεις που αναδείχθηκαν μετά τον παγκόσμιο πόλεμο μοίρασαν μεταξύ τους τις σφαίρες επιρροής τους και συμφώνησαν η αδύναμη,

ακυβέρνητη και διαλυμένη από τον πόλεμο υποανάπτυκτη χώρα μας να ανήκει στη «δυτική σφαίρα πολιτικής επιρροής» - και εφόσον βέβαια ήταν σχετικά ενήμεροι και οι δικοί μας πολιτικοί για τη νέα δέσμευση της Σοβιετικής Ένωσης - θα πρέπει να ήταν μάλλον αθεράπευτα ρομαντικός ή «τσάμπα παλικαράς» ο αριστερός εκείνος ηγέτης, που θα πίστευε τότε ότι με την ένοπλη βία ή την παράνομη δράση θα μπορούσε να συμβάλει στην επιθυμητή πολιτειακή αλλαγή. Οι ξένες δυνάμεις της δύσης παρακολουθούσαν την κατάσταση και, γνωρίζοντας την πολιτική δύναμη που διατηρούσαν οι αριστερές πολιτικές ομάδες μεταπολεμικά, θα έκαναν το παν προκειμένου να τις εξαντλήσουν, να τις εξουδετερώσουν και να βεβαιωθούν ότι δεν θα μπορούσαν να σηκώσουν κεφάλι προβάλλοντας αξιώσεις. Όσο μάλιστα με διαφόρους τρόπους οι λεγόμενοι αντάρτες και οι «συνοδοιπόροι» τους επιδείκνυαν τη δύναμη και τη θέλησή τους να υποδυθούν σε αγώνες για να καταλάβουν μέρος της εξουσίας, όσο δίκιο και αν είχαν, δεν θα κατάφερναν να κερδίσουν την εμπιστοσύνη των ξένων και ντόπιων κυβερνώντων, μετά και από το περιβόητο εκείνο διάγγελμα της αυτοεξόριστης «Προσωρινής Κυβέρνησης των Αριστερών», που στις 17 Οκτωβρίου του 1949, από τον ραδιοσταθμό του Βουκουρεστίου, ανακοίνωνε: *«Ο Δημοκρατικός Στρατός της Ελλάδας (ΔΣΕ) δεν κατέθεσε τα όπλα, μονάχα τα έθεσε παρά πόδα. Υποχώρησε μπροστά στην τεράστια υλική υπεροχή που συγκέντρωσαν οι ξένοι καταχτητές, ενισχυμένοι από την τιτοϊκή αποστασία και προδοσία που τον χτύπησε πισώπλατα. Μα ο ΔΣΕ δεν λύγισε και δεν συντρίφτηκε. Παραμένει ισχυρός με ακέραιες τις δυνάμεις του [...]»*. (Οι υπογραμμίσεις είναι του συγγραφέα).

Αυτό το διάγγελμα ήταν ίσως για τη χώρα μας η απαρχή του ψυχρού πολέμου στην περιοχή, αλλά και από πλευράς της κεντρικής ηγεσίας του κομμουνιστικού κόμματος, μια «ανθρωποθυσία» των ήδη εκτεθειμένων οπαδών του στην Ελλάδα, στον βωμό του ιδεολογικού της γοήτρου, ενδεχομένως και με την προτροπή της Σοβιετικής Ένωσης, που είχε κάθε λόγο να βλέπει με καλό μάτι τη συντήρηση της πολιτικής αστάθειας στη χώρα μας, χωρίς η ίδια να παίρνει ενεργό μέρος. Η ίδια μπορεί να μην απέβλεπε σε δραματικές αλλαγές στο καθεστώς της

χώρας, όμως η ενδεχόμενη συνέχιση των πολιτικών αναταραχών στα νώτα των Βαλκανίων ήταν πάντα προς το συμφέρον της.

Έτσι, οι κατά καιρούς παρεμβάσεις και επιρροές των εξωτερικών δυνάμεων, καθώς και οι ασφυκτικές και εκβιαστικές πιέσεις τους στις διάφορες πολιτικές ηγεσίες της χώρας μας, ήταν «μαθηματικά βέβαιο» ότι θα έθεταν τεράστια εμπόδια σε όποιους πολιτικούς ηγέτες επιχειρούσαν στο μέλλον να κυβερνήσουν επιδιώκοντας δημοκρατικές αλλαγές, που οι ξένοι παράγοντες πιθανόν να τις θεωρούσαν - έστω και εν δυνάμει - απειλητικές για τον εκ μέρους τους απόλυτο έλεγχο των πραγμάτων και για τη διασφάλιση των δικών τους εθνικών συμφερόντων. Γι' αυτό και δεν δίσταζαν κατά καιρούς να συμπεριφερθούν στη χώρα μας (ακόμη και απέναντι στις πλέον λαοπρόβλητες κυβερνήσεις της) κατά τρόπο βάρβαρο και αποικιοκρατικό, με καταστροφικά αποτελέσματα για την ομαλή πρόοδο και την ανεμπόδιστη ανέλιξη της στον διεθνή στίβο της πολιτικής και της οικονομίας.

Το πρόβλημα βέβαια δεν έγκειται στο αν οι ξένες δυνάμεις εξυπηρετούν τα συμφέροντά τους. Στην Ιστορία είναι δύσκολο να συναντήσει κανείς μεγάλες δυνάμεις, που να μην δυνάστευαν τις πιο αδύναμες - ακόμα και τις συμμαχικές τους - χώρες, που εξαρτιόνταν από αυτές. (Μην ξεχνάμε πως και η αρχαία Αθηναϊκή Δημοκρατία δεν ξέφυγε από τον κανόνα αυτόν). Κυρίως έγκειται στο γεγονός ότι οι ακραίες αντίπαλες παρατάξεις της χώρας μας έφθασαν μερικές φορές στο σημείο να προτάξουν την αφελή και ιδιοτελή πίστη τους στις ιδεολογίες που προπαγάνδιζαν οι μεγάλες ψυχροπολεμικές δυνάμεις σε βάρος των συμφερόντων της πατρίδας.

Θα μπορούσαμε να πούμε ότι την περίοδο του εμφυλίου στην Ελλάδα τα πράγματα εξελίχθηκαν σχεδόν «νομοτελειακά». Όμως είναι σημαντικό να μπαίνουμε στις συνθήκες και το πνεύμα της εποχής εκείνης, χωρίς να κρίνουμε τα γεγονότα και τα αποτελέσματα των εκτεταμένων συγκρούσεων ανάμεσα στις τότε αντίπαλες πολιτικές ομάδες με μια εκ των υστέρων κριτική και με τη γνώση του σήμερα, κι έτσι να αδικούμε τους συντελεστές εκείνης της περιόδου, που δεν μπορούσαν πάντα να προβλέψουν τις εξελίξεις και τα αποτελέσματα της ιστορικής τους δυναμικής. Βέβαια, οι μεγάλοι σε ανάστημα πολιτικοί έχουν

τη διορατικότητα να αντιλαμβάνονται τα γεγονότα πριν ακόμα συμβούν, όπως συχνά έκανε ο Βενιζέλος. (Στη σκακιέρα της Ιστορίας, ας μην ξεχνάμε, υπάρχουν και εκπλήξεις που υπερβαίνουν την ορθολογική σκέψη).

Θα ήταν λάθος λοιπόν να υιοθετήσουμε άκριτα ακόμη και τις αιτιάσεις στο εσωτερικό των αντίπαλων παρατάξεων, που ασκούσαν πολεμική κριτική στην α' ή τη β' απόφαση της ηγεσίας τους και τη χρησιμοποιούσαν εκ των υστέρων για να ερμηνεύσουν την πορεία των γεγονότων του εμφυλίου. Η κριτική αυτή βασίζεται σε απλές – και συχνά αυθαίρετες – εικασίες.

Όμως η αμερόληπτη κατανόηση των γεγονότων του εμφυλίου και η αποστασιοποίηση από τις ιδέες και τα πάθη της εποχής, δεν είναι ούτε και για μας ακόμη σήμερα – μισό αιώνα μετά – εύκολη υπόθεση. και αυτό γιατί είμαστε απόγονοι των ανθρώπων εκείνων, που έζησαν επανειλημμένα στο πετσί τους την εμπειρία και τη δράση του ιδεολογικού και πολιτικού διχασμού στο παρελθόν, επομένως έχουμε κοινωνικοποιηθεί και γαλουχηθεί με τα στερεότυπα αφηγήματα της δικής τους γενιάς και τα κουβαλάμε ως πρότερα εννοιολογικά σχήματα, που καθορίζουν και την τύχη των εναλλακτικών κρίσεων και ιδεών, στα οποία εκτιθέμεθα καθημερινά στο περιβάλλον μας.

Ένας άλλος ακόμη λόγος, για τον οποίο δυσκολευόμαστε να σταθούμε κριτικά αμερόληπτοι, είναι και το γεγονός ότι, όταν αξιολογούμε τέτοιου είδους συγκρουσιακά ιστορικά γεγονότα, σχεδόν όλοι θέλουμε να αποφασίσουμε ως δικαστές ποια πλευρά έχει δίκιο και ποια άδικο, ποιοι είναι οι καλοί και ποιοι οι κακοί, οι ήρωες και τα θύματα, προσπαθώντας να συνταχθούμε με τη μία ή την άλλη πλευρά. Ελάχιστοι είναι οι εκπαιδευμένοι που προσεγγίζουν τα ιστορικά γεγονότα που μας αφορούν με τη λογική ότι και οι δύο πλευρές μπορεί μεν να έχουν διαπράξει σφάλματα, όμως την ίδια στιγμή να έχουν και οι δυο το δίκιο τους, ή το δικό τους – ειλικρινές ή επίπλαστο – ιστορικό άλλοθι. Στην πραγματικότητα, τα πράγματα είναι πολύ πιο σύνθετα και διαλεκτικά και θα αδικούσαμε τους ανθρώπους της εποχής εκείνης και, ακόμη, θα παίρναμε από την Ιστορία λαθεμένα «μαθήματα», αν υποπίπταμε στον πειρασμό να απαιτήσουμε από τους συντελεστές των γεγονότων να υπερβούν κατά πολύ την

ίδια τους την εποχή!

Με τα λάθη, αλλά και με τα ελαφρυντικά όλων των πλευρών, ο εμφύλιος φάνηκε ότι ήταν αναπόφευκτος. Δεν είναι όμως αναπόφευκτη σήμερα η συνέχιση του μίσους, της αξιολόγησης των γεγονότων μέσα από χρωματισμένους φακούς, της λογικής του άσπρου-μαύρου, του καλού και του κακού και της εύκολης συνομωσιολογίας. Αντίθετα, μια κριτική ανάγνωση του κειμένου των ιστορικών πεπραγμένων θα βοηθούσε όσους μέχρι τώρα είχαν λόγους να βρίσκονται στα άκρα, όσους κλίνουν περισσότερο υπέρ της βίαιης αναμέτρησης και λιγότερο υπέρ της επίμονης και υπομονετικής πολιτικής διαπραγμάτευσης, να βάλουν λίγο νερό στο κρασί τους. Σήμερα τουλάχιστον έχουμε την πικρή εμπειρία της αποτυχίας των υπαρκτών - και προπάντων των ακραίων - τύπων πολιτικού συστήματος, που έχουν εφαρμοστεί στην πραγματική κοινωνική Ιστορία και όχι στα βιβλία των πολιτικών προφητών, όπου τα συστήματα και οι προβλέψεις λειτουργούν ιδανικά, όπως στα μυθιστορήματα και στον κινηματογράφο.

Όσο για εκείνα τα ιδεολογήματα που δεν έχουν ποτέ δοκιμαστεί στην πράξη, όπως τα διάφορα ρεύματα του αναρχισμού, αυτά ηχούν εντελώς ονειρικά και ανεδραφικά. Όχι μόνον γιατί δεν έχουν εφαρμοστεί ποτέ σε κάποια κοινωνία, αλλά και γιατί φαίνεται να αγνοούν την κοινωνιολογική γνώση που φωτίζει το πώς λειτουργούν, αναπαράγονται και αλλάζουν οι κοινωνίες, καθώς και τα πορίσματα των ψυχο-κοινωνικών επιστημών, που μας προσγειώνουν διαφωτίζοντάς μας σχετικά με τα χαρακτηριστικά, τους μηχανισμούς και τα όρια της ανθρώπινης φύσης. Και το χειρότερο όλων, οι πολιτικές πρακτικές τους δεν διαφέρουν, σε τελευταία ανάλυση, από τις ιδεολογικά εκ διαμέτρου αντίθετές τους, αφού οι οπαδοί τους στηρίζονται και οι ίδιοι στην αυθαιρεσία των ολίγων «αντιεξουσιαστών», στη διά της βίας επιβολής της γνώμης τους και της απουσίας κάθε κριτικής στις ίδιες τους τις ιδέες. Ο λόγος τους βασίζεται στο μίσος και στην εκδίκηση, που υποβιβάζουν τον άνθρωπο σε επίπεδα πρωτογονισμού και δεν μας δίνουν τίποτα το καινούριο. Αν διαβάσει κανείς τα συνθήματά τους στους τοίχους ή αναλύσει τα λόγια τους, όποτε τους δίνεται η

ευκαιρία να μιλήσουν, θα δει σε αυτά προσωπικότητες σε κατάσταση μιας ιδιόμορφης υστερίας. Αυτοαναγορεύονται σε πολεμικούς ιεραπόστολους, για να βαυκαλίζονται αυτάρεσκα, ίσως και για να καλύψουν δικές τους τραυματικές εμπειρίες από την προβληματική σχέση τους με την εξουσία κατά την παιδική τους ηλικία.

Αυτό που έχω καταλάβει, είναι πως όπου στην Ιστορία έγιναν βίαιες εσωτερικές πολιτικές συγκρούσεις με ανατρεπτικό χαρακτήρα, συνήθως αυτές οδηγούσαν σε καταστάσεις ανωμαλίας, που εμπόδιζαν, αντί να διευκολύνουν τη μετάβαση σε δημοκρατικά συστήματα. Το παράδειγμα των Σκανδιναβικών χωρών και – ως έναν βαθμό – της Ελβετίας, μας δείχνει πως, ανάμεσα στους άλλους ευνοϊκούς παράγοντες (που εμείς βέβαια δεν είχαμε την τύχη να γνωρίσουμε), η ομαλή εξέλιξη μέσα από διαδικασίες πολιτικού και κοινωνικού μετασχηματισμού είναι πιθανότερο να έχει καλά αποτελέσματα, παρά μέσα από επαναστατικές πολιτικές. Οι ισχυρές στο παρελθόν Ισπανία και Ιταλία, αλλά και πολλές χώρες του ανατολικού μπλοκ, που δοκίμασαν απότομες πολιτικές αλλαγές, βιαιότητες ή πολλές και έντονες εσωτερικές συγκρούσεις, είναι παραδείγματα λιγότερο ικανοποιητικής κοινωνικής και πολιτικής εξέλιξης στον αιώνα που μας πέρασε, για να μην αναφερθούμε σε άλλες χρονίζουσες καταστάσεις τριτοκοσμικών χωρών, όπως αυτό της Παλαιστίνης.

Η μελέτη λοιπόν του διαθέσιμου ιστορικού υλικού της περιόδου του εμφυλίου πολέμου του '46 - '49 θεωρώ ότι προσφέρεται πολύ για κάθε ενδιαφερόμενο αναγνώστη να ασκηθεί στον ρόλο του αμερόληπτου κριτή και να ανακαλύψει τυχόν ιστορικές «νομοτέλειες», στο πλαίσιο των οποίων η δράση των πρωταγωνιστών της εποχής και οι συγκρούσεις τους μοιάζουν να είναι τραγικές.

Στον δρόμο για τη Δημοκρατία

Έχουν περάσει 60 χρόνια μετά τον εμφύλιο και όμως ακόμα τα ελληνικά κόμματα κουβαλούν τα μετεμφυλιακά και μεταχουντικά σημάδια της Ιστορίας μας. Απαιτήθηκαν τριάντα χρόνια για να λειτουργήσει στοιχειωδώς η δημοκρατία στη χώρα μας και να δοθεί η δυνατότητα εναλλαγής διαφορετικών κομμάτων στην εξουσία. Αυτό έδωσε τροφή στη δημιουργία μεσσιανικών μύθων, όπως η πεποίθηση, για παράδειγμα, ότι αυτοί που μάχονταν ενάντια στον μονοκομματισμό στην Ελλάδα, οι λεγόμενες «δημοκρατικές δυνάμεις», προορίζονταν να αποκαταστήσουν τη δημοκρατία με το που θα έρχονταν στην εξουσία. Τελικά ο ισχυρισμός αυτός αποδείχτηκε ότι ήταν ένας ακόμη μύθος. Μπορεί να εντοπιστεί στον δημόσιο λόγο των πολιτικών εκείνων που βρίσκονταν στην αντιπολίτευση κατά τις παρατεταμένες περιόδους διακυβέρνησης της χώρας από δεξιά σχήματα (από τον εμφύλιο μέχρι τη μεταχουντική περίοδο), οι οποίοι ευαγγελίζονταν αξίες όπως η ελευθερία, η δικαιοσύνη, η αξιοκρατία, η πρόοδος, η ισορροπία και η ανάπτυξη και, όταν τελικά ήρθαν στην εξουσία, με τις πρακτικές τους καταστρατηγούσαν οι ίδιοι - συνειδητά ή ασυνείδητα - σημαντικές διαστάσεις των εννοιών αυτών (βλέπε, για παράδειγμα, το κατάντημα των αρχών του ΠΑΣΟΚ).

Δύομιση χιλιάδες χρόνια πριν, ο Ισοκράτης έλεγε: *“Η Δημοκρατία μας αυτοκαταστρέφεται, διότι κατεχράσθη το δικαίωμα της ελευθερίας και της ισότητας, διότι έμαθε τους πολίτες να θεωρούν την αυθάδεια ως δικαίωμα, την παρανομία ως ελευθερία, την αναίδεια του λόγου ως ισότητα και την αναρχία ως ευδαιμονία.”* Τα ίδια θα μπορούσαμε να πούμε και για τη μεταπολιτευτική περίοδο όπου όλοι μας νιώσαμε την επικίνδυνη μυρωδιά της σήψης και της προϊούσας αποσάθρωσης του κοινωνικού ιστού, την υποκρισία του ξύλινου δημόσιου λόγου των ιθυνόντων και τα αποτελέσματα μιας ανομολόγητης και διάχυτης ανομίας, μιας ηθικής κατά το δοκούν, που είχε εδραιωθεί στην περιρρέουσα ατμόσφαιρα με τη συμβολή και μιας ιδιάζουσας «αλληλεγγύης μεταξύ κατεργαρέων» πολιτών. Με τη στρεβλή οικονομική της ανάπτυξη, η χώρα μας δημιούργησε έναν αεριτζίδικο νεοπλουτισμό, χωρίς βιώσιμη οικονομική υποδομή,

χωρίς τομές καινοτομίας και, εκτός από λίγες εξαιρέσεις, χωρίς αυθεντική πολιτιστική πρόοδο.

Γενικά, τα εικονικά άλματα της οικονομικής ανάπτυξης της χώρας μας (μια ανάπτυξη που, ούτως ή άλλως πολλοί αναλυτές χαρακτηρίζουν επιφανειακή, ευκαιριακή, στρεβλή, κρατικοδίαιτη, χαμηλής παραγωγικότητας και ανταγωνιστικότητας, μη βιώσιμη), δεν συνοδεύτηκαν και από ανάλογα άλματα όσον αφορά τις καινοτομίες, την κοινωνική οργάνωση και τον πολιτισμό (όπως επιστήμη, εκπαίδευση, παραγωγή ιδεών αντί της απλής εισαγωγής τους από το εξωτερικό, νέων ρευμάτων σκέψης και τέχνης κ.τ.λ.). Αυτού του είδους οι κατακτήσεις οικοδομούνται ιστορικά από τους ίδιους τους λαούς, γίνονται τρόπος ζωής και δεν βρίσκονται μόνο στα λόγια και τα κηρύγματα. Κατασκευάζονται ενεργά και δημιουργικά.

Η εκπαίδευση, για παράδειγμα, υπήρξε για την ελληνική κοινωνία όχι τόσο ένα σημαντικό πολιτιστικό αγαθό και μια πολύτιμη αναπτυξιακή διαδικασία, όσο ένα μέσο για κοινωνική άνοδο και μελλοντική αποκατάσταση του καθενός. Σημασία δεν είχε το ουσιαστικό αντίκρισμα και το εγγενές ενδιαφέρον για τη μάθηση, αλλά το τυπικό αποτέλεσμα: το «χαρτί», που ήταν το διαβατήριο για την ανώτατη εκπαίδευση, για την απόκτηση του οποίου η κάθε οικογένεια ήταν διατεθειμένη να υποστεί όλες τις θυσίες του κόσμου. Όλη η ενέργεια ενός λαού επενδύονταν για την επιφάνεια και όχι για την ισχυροποίηση των θεμελίων του μορφωτικού του πολιτισμού! Το ίδιο περίπου έκαναν και τα κόμματα, που τα παλιότερα χρόνια ασχολήθηκαν με τη δομή των δικτύων της εκπαίδευσης περισσότερο, παρά με την ποιότητα της εκπαιδευτικής διαδικασίας, ενώ τα τελευταία χρόνια έβλεπαν την εκπαίδευση σαν ένα φυτώριο πολιτικής στρατολόγησης των νέων, συμβάλλοντας με αυτόν τον τρόπο στην αποσύνθεση των πανεπιστημίων και στην εγκαθίδρυση ενός έθνους «επαναστατικής γυμναστικής» ανάμεσα στους νεαρούς μαθητές στα σχολεία.

Αλλά και οι Έλληνες πολίτες, προκειμένου να επιβιώσουν σε αυτό το γραφειοκρατικό και πελατειακό κράτος, άλλοι επιδίωκαν να βρεθούν σε κάποια θέση ευνοϊκής μεταχείρισης μέσω πολιτικών διασυνδέσεων και ήταν έτοιμοι να εξαγοράσουν τις

συνειδήσεις τους με αντάλλαγμα κάποιο βόλεμα ή μια εξυπηρέτηση, ενώ κάποιοι άλλοι επέλεξαν τη λύση της ηθικά δικαιολογημένης παρανομίας και της αδιαφορίας για τα κοινά, προκειμένου να προστατευθούν από ένα παράλογο, ανεπαρκές, άδικο και ανίκανο να ελέγξει τη νομιμότητα κράτος (βλέπε π.χ. εκτεταμένη φοροδιαφυγή, δραστηριότητες της παράλληλης αγοράς, καταπατήσεις δασών και αιγιαλών, αυθαίρετα κτίσματα, αξιοποίηση πολιτικών συγκυριών προς ίδιον όφελος, περιφρόνηση του κώδικα οδικής κυκλοφορίας, έλλειψη κοινωνικής αλληλεγγύης και οργάνωσης στην τοπική αυτοδιοίκηση, αδιαφορία για το περιβάλλον, σύγχυση της ελευθερίας με την ελευθεριότητα και την ασυδοσία, γενικευμένη καχυποψία κ.ά.). Όλες οι μεταπολιτευτικές κυβερνήσεις δημιούργησαν ένα τερατώδες, στρεβλό και αυτονομημένο γραφειοκρατικό σύστημα³, καθώς καμιά από αυτές δεν θέλησε να το αγγίξει ως πραγματικό πρόβλημα. Υποθέτω ότι έτσι καλύπτονταν και οι παρανομίες των πολιτικών, οι ατασθαλίες και οι ανευθυνότητες.

Ο δημόσιος πολιτικός λόγος που μέχρι σήμερα ως πολίτες υιοθετούσαμε φαίνεται σαν να έχει καθηλωθεί στα πρότυπα της δεκαετίας του '70, ενώ η πολιτική μας σκέψη και συμπεριφορά χαρακτηρίζεται από μια υποανάπτυκτη παραταξιακή και μεροληπτική λογική του άσπρου-μαύρου και των παρωπίδων, των ακροτήτων και της υπεραπλούστευσης, της επίρριψης ευθυνών πάντοτε σε κάποιους "άλλους", της αδυναμίας να δούμε ενδιάμεσες αποχρώσεις και να επινοήσουμε νέες μορφές διεκδίκησης, διαπραγμάτευσης και αγώνων πέραν της καθιερωμένης μορφής (η οποία, σε τελευταία ανάλυση, δεν ταιριάζει στις δημοκρατίες, αντίθετα τις προβοκάρει και τις υπονομεύει).

Αυτό καθρεφτιζόταν και στα ΜΜΕ, που στη χώρα μας παίζουν πρωταγωνιστικό ρόλο στη διαμόρφωση της κοινής γνώμης, της καταναλωτικής μας συμπεριφοράς, της πολιτικής κουλτούρας και της αισθητικής. Φάνηκε για μια ακόμη φορά ότι η διαμορφωτική δύναμη που έχουν πάνω στη νεολαία τα πρότυπα και οι κοινωνικοποιητικοί μηχανισμοί της κοινωνίας των ενηλίκων (πολιτικοί, γονείς, εκπαιδευτικοί, πρωταγωνιστές των ΜΜΕ,

είδωλα της εμπορευματοποιημένης νεανικής υποκουλτούρας κ.τ.λ.) είχε σαν αποτέλεσμα την αναπαραγωγή από τους σύγχρονους νέους - με διαφορετικό ίσως περιτύλιγμα, - των ίδιων ξεπερασμένων νοοτροπιών, στάσεων, τρόπων σκέψης και πρακτικών δράσης που τούς έχει «διδάξει» η μέχρι τώρα εμπειρία τους μέσα κι έξω από την οικογένεια. Και αυτό γιατί οι φορείς της κοινωνικο-πολιτικής εξουσίας και της αγωγής, βρίσκονται και οι ίδιοι καθηλωμένοι σε εμπειρίες και πρακτικές της μετεμφυλιακής, της μεταχουντικής και της μετέπειτα νεοπλουτίστης περιόδου.

Από την άλλη πλευρά, τα κόμματα της μαρξιστικής αριστεράς, ανεδάφικά και ανέτοιμα να προσαρμοστούν στις νέες εξελίξεις, παρέμειναν εγκλωβισμένα σε ξεπερασμένες λογικές, με την "πολυτέλεια" ενός επαναστάτη της παλιάς εποχής, που βρίσκεται έξω από τον χορό. Έχοντας κολλήσει σε ένα «θεόπνευστο ευαγγέλιο» που εξηγεί τα πάντα στην πολιτική ζωή και αναμασώντας ένα στερεότυπο και επιλεκτικά παραφθαρμένο τροπάρι, που και ο ίδιος ο Μαρξ θα αρνιόταν να υποστηρίξει αν ζούσε σήμερα, μοιάζει με θρησκευτικό κίνημα που καλλιεργεί τη διαιώνιση της δογματικής σκέψης και τη νοοτροπία των οπαδών ποδοσφαιρικών ομάδων, στις οποίες οι οπαδοί έχουν προσκολληθεί με πάθος (όπως περίπου κάνουν και οι αντίπαλοί τους, εθνικιστές ακροδεξιοί). Διατηρώντας μάλιστα ως κεντρικό σύνθημα την προτροπή γι' ανυπακοή, τη στερεότυπη αντίσταση του λαού σε ένα γενικευμένο κατεστημένο και τη λογική των κακών πλουσίων και των καλών εργαζομένων, το μεν ΚΚΕ φαίνεται να διάγει ακόμη το στάδιο της παιδικής ηλικίας στην πολιτική, ο δε Συνασπισμός των πολυάριθμων αριστερών «συνιστωσών» (βλ. ΣΥΡΙΖΑ) εξακολουθεί ως έφηβος να ζει στον κόσμο του, επιδιόδομος στη δική του αλαζονική επαναστατική γυμναστική και αποφεύγοντας συγχρόνως τις φθορές από την άσκηση της πολιτικής εξουσίας. Βλέπει το κράτος ως μια δεδομένη και ανεξάντλητη πηγή παροχών, που είναι ικανή να πληρώσει για όλα τα «σπασμένα» και ενισχύει τη στροφή της ήδη δυσारेστημένης, αγχωμένης και αδιέξοδης νεολαίας μας σε άκριτες προτάσεις και ακραίες λύσεις και συμπεριφορές, παρέχοντάς της πρότυπα με ξύλινο αριστεριστικό λόγο, στερεότυπες αντιλήψεις και μεροληπτικές μορφές σκέψης. Οι

τελευταίες βρίσκουν πρόσφορο έδαφος στα παιδιά, που δεν έχουν χρόνο να στοχαστούν κι έχουν μεγαλώσει με τις ατομιστικές, μικροαστικές και απλουστευτικές λογικές των ενηλίκων.

Για την ακροδεξιά παράταξη δεν συζητάμε. Εμφανίζεται συχνά σαν να «τα λέει καλά κι έξω από τα δόντια» όταν ασκεί αντιπολιτευτικό λόγο. Διαθέτει και κάποιους εκπροσώπους με αξιοσημείωτη ρητορική αμεσότητα και ετοιμότητα, που μοιάζουν να νοιάζονται για μας. Όλοι ξέρουμε όμως τι κρύβεται πίσω από ένα εθνοσοσιαλιστικό λαϊκίστικο προσωπείο. Το έχουμε ξαναζήσει στην Ιστορία. Δεν είναι παρόλα αυτά βέβαιο ότι το συνειδητοποιεί κι ένα μέρος των άπειρων ή α-πολίτικων ατόμων της νέας γενιάς και αυτό είναι αρκετά επικίνδυνο.

Το ΠΑΣΟΚ δυστυχώς, παρά τα όποια προοδευτικά μεταρρυθμιστικά του βήματα, αποδείχθηκε τελικά ότι ήταν και αυτό ένα κομμάτι της μετεμφυλιακής, μεταχουντικής και πολιτικά υπό ανάπτυξη μιας κοινωνίας στο περιθώριο των καπιταλιστικών εξελίξεων, που ισχυριζόταν ότι θα έφερνε κάποια αλλαγή. Φάνηκε όμως ότι είχε γαλουχηθεί στις νοοτροπίες και πρακτικές των προκατόχων του, ανήμπορο να ξεπεράσει τον εαυτό του και να αντισταθεί στους πειρασμούς της ιδιοτέλειας, της κατάχρησης εξουσίας, του νεοπλουτισμού, των προνομίων και της έλλειψης πολιτιστικής αγωγής. Ασφαλώς δεν εφηύραν οι κυβερνήσεις τους το κομματικό κράτος των πελατειακών σχέσεων, φαίνεται όμως ότι οι πολιτικοί, γενικά - εκτός από ελάχιστες προσωπικότητες, που ίσως ο λαός δεν τις έχει πάντοτε εκτιμήσει δεόντως στο παρελθόν - όσο και αν υποστηρίζουν θεωρητικά κάτι διαφορετικό, στο τέλος κάνουν αυτό που εμπειρικά έχουν μάθει από τα ήδη υπάρχοντα πρότυπα και τους βολεύει συμφεροντολογικά να κάνουν, καλυπτόμενοι πίσω από τα λόγια και τους θεατρινισμούς. Όταν όμως ο λαός μας περιμένει πολλά από ένα κίνημα και οι ηγέτες του αποδεικνύονται κατώτεροι των περιστάσεων, αυτό δεν το συγχωρεί εύκολα και απογοητεύεται πολύ περισσότερο, από ό,τι από τις λεγόμενες δεξιές ή «αμαρτωλές» στο παρελθόν παρατάξεις.

Οι νέοι μας όμως δεν βοηθούνται με αυτόν τον τρόπο να αναλύσουν κριτικά, διαλεκτικά και σφαιρικά τα πολιτικά πράγματα και τα κοινωνικά φαινόμενα. Εδώ δεν μπορούν να το κάνουν αυτό ούτε οι πολιτικοί μας, ούτε οι κομματικά στρατευμένοι συνδικαλιστικοί εκπρόσωποι, ούτε οι "έγκριτοι" δημοσιογράφοι της τηλεόρασης, που επηρεάζουν καθημερινά με μεροληπτικά σχόλια και ακατέργαστες σκέψεις την κοινή γνώμη, πόσο μάλλον τα παιδιά, που διαπαιδαγωγούνται από μας, τους φορείς της αγωγής και της εκπαίδευσης.

Προς το παρόν, οι νέοι διάγουν ακόμη ένα «πρωτόγονο» στάδιο πολιτικής και ηθικής κρίσης, όπως ακριβώς και οι περισσότεροι ενήλικες, που έχουν εμπλακεί σε έναν "διάλογο" κωφών και περιορίζονται σε στερεότυπες λογικές, σλόγκαν και υπεργενικεύσεις, συγχέοντας ζητήματα που χρειάζονται διάκριση και σύνθετες προσεγγίσεις. Όλα αυτά είναι ανεύθυνες και ανώριμες απλουστεύσεις, που όχι μόνον δεν βοηθούν να πάμε πιο πέρα, αλλά οδηγούν στην αυτοκαταστροφή μας. Γιατί η Ιστορία, το τέλμα στις αναπτυξιακές πολιτικές και η πολιτιστική υστέρηση εκδικούνται τους λαούς. Ακόμη και χωρίς να ευθύνονται οι ίδιοι καθ' ολοκληρίαν γι' αυτό, οι ίδιοι είναι εκείνοι που θα υποστούν τις καθοριστικές για την αυριανή κοινωνία συνέπειες.

Η νεολαία κάθε γενιάς συνήθως προσπαθεί να ξεπεράσει εκείνη των γονιών της. Ο κίνδυνος που διατρέχει όμως, είναι ο αντιστασιακός τρόπος σκέψης της, είτε να αποτελέσει απλά μια αντίδραση, που υιοθετεί το ένα από τα άκρα του δίπολου της παλιότερης λογικής, είτε η επαναστατικότητα της αυτή να αποδειχθεί παροδική με την κατοπινή ενσωμάτωσή της από τις υπάρχουσες δομές και διαδικασίες της κοινωνίας των ενηλίκων και να μην αφήσουν ίχνη δημιουργικής συνέχειας για τις επόμενες γενιές. Ας ελπίσουμε πως η πολύπλευρη κρίση, που σήμερα σφυροκοπά τις κοινωνίες μας, θα σταθεί το μεταίχμιο της αλλαγής του ρόλου της νεολαίας μας που βρίσκεται στο μετεφηβικό στάδιο της ηλικίας της και ότι θα ξεπεράσει η ίδια τα φθαρμένα πρότυπα που εμείς της κληρονομήσαμε με τους δικούς της, δημιουργικούς τρόπους.

Η πρωτοφανής κρίση που σήμερα περνάμε

Ξαφνικά ήρθε και το απευκταίο: η ώρα της οικονομικής κρίσης του 2008! Και αυτή δεν είναι άλλη, από την πρωτοφανή - ως προς τα χαρακτηριστικά της - παγκόσμια κρίση, που σφραγίζει το κλείσιμο του κύκλου του μέσου σταδίου της σύγχρονης παγκοσμιοποίησης και του καπιταλισμού, ο οποίος έρχεται σήμερα αντιμέτωπος με τα όριά του. Σε αυτό το σημείο έχουν επιβεβαιωθεί οι προβλέψεις του Μαρξ και των οπαδών του, με την αναφορά στις ολέθριες για την εργατική τάξη επιπτώσεις της γιγάντωσης των πολυεθνικών παγκοσμίως και της αδηφάγου τάσης τους για τυφλό κέρδος, σε συνδυασμό με την επιβολή «των νόμων του παιχνιδιού» στις αγορές από αυτές.

Πράγματι, οι ισχυροί των αγορών κατάφεραν να βρίσκονται πίσω και πάνω από τους πολιτικούς και τις πολιτικές των καπιταλιστικών χωρών, να συναλλάσσονται παίζοντας μαζί τους βρώμικα παιχνίδια και να ελέγχουν κράτη και κυβερνήσεις, εν μέσω ενός αδυσώπητου μεταξύ τους ανταγωνισμού και μιας επιθετικής τάσης εξάπλωσης της κυριαρχίας τους στο εσωτερικό και το εξωτερικό των κρατών τους.

Εκείνο όμως που δεν φανταζόταν ο Μαρξ, ήταν πως η μεγάλη κρίση, που σήμερα μας κατέλαβε εξ απήνης, δεν θα ερχόταν από την επανάσταση των «εξαθλιωμένων» βιομηχανικών εργατών, αλλά μέσα από καταστάσεις καταναλωτικής ευφορίας - ακόμη και νεοπλουτισμού - των μεσαίων τάξεων και πολλών χαμηλότερων κοινωνικών ομάδων στα καπιταλιστικά κράτη. Ούτε και θα περίμενε ότι οι προσαρμοστικές και μετασχηματιστικές δυνάμεις του δυτικού καπιταλισμού θα τον ισχυροποιούσαν σε σημείο, που αυτός θα επιβαλλόταν τελικά στα σύγχρονα σοσιαλιστικά συστήματα και θα συνέβαλε στην κατάρρευσή τους επί των ημερών μας.

Ποιος θα περίμενε ακόμη, πως η ευημερία των λαών της Δύσης θα χτιζόταν πάνω στις πλάτες του χαμηλά αμειβόμενου και συχνά εξαθλιωμένου εργατικού δυναμικού χωρών της Ανατολής με κομμουνιστική προέλευση και ότι μέσα από τα συντρίμια του λεγόμενου υπαρκτού σοσιαλισμού, θα αναδύονταν καινούργιες, ανερχόμενες δυνάμεις στον παγκόσμιο στίβο, προσαρμοσμένες πλέον στις αρχές του καπιταλισμού και του παγκόσμιου χρηματο

- οικονομικού συστήματος; Μια τέτοια περίπτωση είναι η σημερινή Κίνα, που έχει φτάσει στο σημείο να τείνει χείρα βοηθείας στη Δύση, ακόμη και στην Αμερική, που έχει πνιγεί στα χρέη και που πρόσφατα μόλις κατάφερε να αποφύγει τον κίνδυνο μιας μορφής χρεοκοπίας!

Αποτελεί πλέον κοινή παραδοχή πως το ξεπέραςμα των ορίων του μέτρου, με την υιοθέτηση ακραίων μορφών νεοφιλελευθερισμού στον χώρο των αγορών (οι οποίες αφέθηκαν ανεξέλεγκτες με πρόσχημα το δόγμα του νόμου της υγιούς αυτορρύθμισής τους μέσω του «ελεύθερου» ανταγωνισμού και της προσφοράς και της ζήτησης) ήλθε μπούμερανγκ στο παγκόσμιο καπιταλιστικό σύστημα. Η άκριτη λοιπόν εφαρμογή του απολίτικου αυτού νόμου και στον χώρο του εκτός παραγωγής χρηματο-οικονομικού κεφαλαίου, που αφέθηκε να λειτουργεί κερδοσκοπικά με τους όρους του τζόγου, όπου παιζόταν αβέβαιο και – στην ουσία – σχεδόν ανύπαρκτο δανεικό χρήμα, αποδείχθηκε μοιραίο λάθος για το κυρίαρχο καπιταλιστικό σύστημα, που μας έδειξε πως, όσο πανίσχυρο και αν ήταν, μπορούσε να κλονιστεί σοβαρά κάτω από την... ελαφρότητα της ίδιας της πολιτικής του σαθρότητας! Ποιος, άλλωστε, θα περίμενε ότι παγκόσμιοι τραπεζικοί και επιχειρησιακοί κολοσσοί, πολλοί από τους οποίους ξεπερνούσαν σε κεφάλαιο τον προϋπολογισμό των ισχυρών κρατών τους, θα κατέρρεαν από μέρα σε μέρα σε όλα σχεδόν τα ισχυρά κέντρα του καπιταλισμού; Και, το τρομακτικότερο όλων, είναι πως τις ανυπολόγιστες ζημιές τους καλούνται τώρα να πληρώσουν οι λαοί όλων των χωρών.

Οι κλυδωνισμοί του εικονικού αυτού χρηματοπιστωτικού κεφαλαίου, που γιγαντώθηκε μέσα από τις χρηματιστηριακές φούσκες, προκάλεσαν ένα απρόσμενο καταστροφικό κραχ στις ανταχές των οικονομιών και των αγορών, που όμοιό του δεν έχουμε ξαναδεί, απειλώντας ακόμη και τα κυριαρχικά δικαιώματα χωρών, όπως είναι η δική μας, που μπαίνουν υπό καθεστώς επιτήρησης του Διεθνούς Νομισματικού Ταμείου ή και της Ευρωπαϊκής επιτροπής επιτήρησης, της λεγόμενης «Τρόικας»!

Συχνά αναρωτιόμασταν πώς θα είναι άραγε ο Γ΄ Παγκόσμιος Πόλεμος, γνωρίζοντας πως αυτός θα είχε έντονα οικονομικά χαρακτηριστικά. Και να, λοιπόν, που τον βλέπουμε να εκτυλίσσεται ενώπιόν μας, έντρομοι και απροετοίμαστοι ψυχολογικά μπροστά στην απειλή μιας εξαθλίωσης, που μας περιμένει εκεί, στη γωνία, που σπάνια έρχεται μόνη της, και αγωνιούμε γι' αυτά που τη συνοδεύουν. Από την Ιστορία ξέρουμε πως η παγκόσμια, αλλά και η κάθε εθνική οικονομία, κάνουν κύκλους, δεν εξελίσσονται εντελώς γραμμικά. Ήρθε η ώρα λοιπόν να κλείσει και ο κύκλος της παροδικής και επίπλαστης αναπτυξιακής μας ανόδου κι έτσι μας λύθηκε η απορία για το πότε θα άρχιζε - και ποια μορφή θα έπαιρνε - η επόμενη καθοδική της πορεία.

Το παγκόσμιο κραχ του 2008 και το αδιέξοδο που θα οδηγούσε τη χώρα μας στη χρεοκοπία, βρήκε ένα κράτος στα πρόθυρα της διάλυσης. Δεν έφθανε που όλα τα προηγούμενα χρόνια δεν δουλέψαμε για την ανοικοδόμηση του κράτους και για την εφαρμογή μιας υγιούς αναπτυξιακής πολιτικής, που θα καθιστούσε δυνατή τη μείωση και του εξωτερικού μας χρέους, είχαμε και την πενταετή αναστάτωση στο εσωτερικό μέτωπο της χώρας - παράλληλα με εκείνες στο εξωτερικό - που θύμιζε παλιότερες εποχές αναταραχών. Η δυσaréσκεια του λαού μας είχε αρχίσει ήδη με το ξέσπασμα των απαντών σκανδάλων της τελευταίας πενταετίας, τις απόπειρες συγκάλυψής τους, από πλευράς κυβερνώντων (αλλά και της υποκριτικής, πολιτικής εκμετάλλευσής τους, από πλευράς αντιπολιτεύσεως) και με τις κάθε λογής διαδηλώσεις ενάντια στις εκάστοτε «μεταρρυθμιστικές» απόπειρες, που κατέληγαν σε καταστροφικές βιαιότητες, στην παράλυση της ζωής στο αστικό κέντρο της Αθήνας και στη μετωπική σύγκρουση μεταξύ πολιτών και αστυνομικών, με αποκορύφωμα τον θάνατο ενός δεκαεξάχρονου παιδιού.

Η κατάσταση όμως επιδεινώθηκε δραματικά με ρυθμούς ανάλογους με εκείνους της καθοδικής πορείας της χώρας μας, καθώς ήταν συνεχώς στο επίκεντρο της αρνητικής επικαιρότητας και στο στόχαστρο των διεθνών τοκογλύφων λόγω του ύψους

του εξωτερικού χρέους, που προήλθε από τους υπέρογκους δανεισμούς δεκαετιών.

Το τραγικό, αλλά όχι τυχαίο για τη χώρα μας, είναι πως πρώτοι σχεδόν εμείς, ως τα πιο άτακτα παιδιά της Ευρωπαϊκής Ένωσης, βρεθήκαμε στο μάτι του κυκλώνα της παγκόσμιας κρίσης με αφορμή τα τεράστια εξωτερικά και εσωτερικά χρέη και την κατάσταση της οικονομίας μας, που μας καθιστούσαν αναξιόπιστους στους δανειστές και τους ισχυρούς μας εταίρους. Παιχνίδια παίχτηκαν στην πλάτη μας από τους πάσης φύσεως κερδοσκόπους των αγορών, που μας στρίμωξαν στον τοίχο και στη συνέχεια βρεθήκαμε, χωρίς καλά-καλά να το καταλάβουμε, αντιμέτωποι με το αδιέξοδο της άρνησης των διεθνών επενδυτών να αγοράσουν ελληνικά ομόλογα, προκειμένου να ανταποκριθούμε στις τεράστιες δανειακές μας υποχρεώσεις και στη συνέχεια της αδυναμίας πρόσβασης στο παγκόσμιο χρηματοπιστωτικό σύστημα, με τον πέλεκυ της χρεοκοπίας να κρέμεται συνεχώς πάνω από τη χώρα μας.

Οι εξελίξεις ήταν ραγδαίες, ακόμη και για τους πολιτικούς μας, που, ήξεραν την κατάσταση μέσες-άκρες, όμως δεν την φανέρωναν στον λαό, για ποικίλους και ευνοήτους λόγους. Ίσως όμως, ως ανεύθυνοι και ανιστόρητοι κυβερνήτες, να ήλπιζαν πως ως χώρα θα είχαμε την κάλυψη της ευρωπαϊκής ομπρέλας και του ευρώ. Έχοντας μάθει μέχρι τώρα να μπαλώνουν τις αδυναμίες και τις υστερήσεις της πολιτικής τους την τελευταία στιγμή, ίσως να μη φαντάζονταν και οι ίδιοι πως θα φτάναμε σε αυτό το σημείο δυσλειτουργίας, παράλυσης και απώλειας του ελέγχου αλλά και σε τέτοιου είδους οικονομικό αδιέξοδο με τις πρωτοφανείς και συχνά απρόβλεπτες αντιδράσεις των διεθνών αγορών να απειλούσαν κράτη ολόκληρα.

Πολύ γρήγορα ήρθαν τα πάνω-κάτω και, μαζί με αυτό, έφτασε και η ώρα της βίαιης προσαρμογής μας! Και τότε, η νέα κυβέρνηση ως «μωρή παρθένος», στα χέρια της οποίας έσκασε η βόμβα του ελληνικού κραχ, ξεχνώντας ιδεολογίες και προεκλογικές υποσχέσεις, αναγκάστηκε να κολυμπήσει στα βαθιά νερά και να πιάνεται από τα μαλλιά της για να μας «σώσει» – όπως της έκοβε εκείνη την ώρα του πανικού – από βέβαιο πνίξιμο.

Έτρεχαν και δεν έφταναν οι υπουργοί και ο πρωθυπουργός μας πίσω από τις εξελίξεις, με το πιστόλι των αγορών και των δανειοληπτών μας στον κρόταφο, εντείνοντας με τα λεγόμενα και τις κινήσεις τους τον πανικό στις αγορές. Έτσι υπέγραφαν, χωρίς καλά – καλά να διαβάσουν και χωρίς σοβαρές διαπραγματεύσεις, ότι χαρτί τους έδιναν οι εξωτερικοί «διασώστες» μας, οι ισχυροί ευρωπαίοι εταίροι μας και το ΔΝΤ, που έσπευσαν να πάρουν τον έλεγχο της χώρας στα χέρια τους, μπροστά στον κίνδυνο να χάσουν οι τράπεζές τους τα χρήματά τους από τη χρεοκοπία, να ακολουθήσουν κατόπιν και άλλες χώρες της ΕΕ με αλυσιδωτές αντιδράσεις και να κλονιστεί το ευρωπαϊκό νόμισμα. Έτσι, εκτός των άλλων, μας επέβαλαν και το περίφημο Μνημόνιο, με τα εξοντωτικά για τον λαό, αλλά και για την ίδια μας την οικονομία μέτρα λιτότητας, πράγμα που ουδόλως ενδιέφερε τους «διασώστες» μας και καταλήξαμε να βρισκόμαστε υπό καθεστώς εξωτερικής επιτήρησης με όρους εξευτελιστικούς και επιζήμιους για την εθνική μας κυριαρχία.

Πολλοί ισχυρίζονται πως θα έπρεπε να μην υποκύψει η ελληνική κυβέρνηση στις εξωτερικές πιέσεις και, αντί για την προσφυγή της στο ΔΝΤ και στους χρηματοπιστωτικούς μηχανισμούς επιτήρησης της ΕΕ, με όλα τα παρεπόμενά της, να προχωρούσε σε στάση πληρωμών, αναδιάρθρωση του χρέους με τη μορφή πτώχευσης και, στη συνέχεια, σε εντατικά προγράμματα ανάκαμψης της οικονομίας. Φέρνουν μάλιστα ως παράδειγμα άλλες χώρες που κήρυξαν πτώχευση, μειώνοντας έτσι το χρέος τους, ή έδιωξαν το ΔΝΤ και στη συνέχεια προσπάθησαν να ανοικοδομήσουν τη χώρα τους, προκειμένου να απαλλαγούν από τον ασφυκτικό κλοιό και τον φαύλο κύκλο της διόγκωσης των τοκοχρεολυσίων.

Όμως, όλα τα παραδείγματα των χωρών που επιχείρησαν κάτι τέτοιο είναι ξεχωριστές περιπτώσεις εκτός οικονομικών συνασπισμών, με χαρακτηριστικά και δυνατότητες, που δεν μοιάζουν με εκείνες της δικής μας χώρας. Και ακόμη, ποιος πολιτικός θα ήταν εκείνος που, χωρίς να αναλογιστεί τις συνέπειες ενός τέτοιου ρίσκου, θα μπορούσε να πάρει τόσο γρήγορα αποφάσεις που θα μπορούσε να τίναν τα πάντα στον αέρα μπροστά στο ενδεχόμενο των απρόβλεπτων και

ανεξέλεγκτων εξελίξεων; Εύκολο είναι να το προτείνουν εκ του ασφαλούς οι κάθε λογής αντιπολιτευόμενοι «επαναστάτες», όσο οι ίδιοι δεν έχουν την ευθύνη της διακυβέρνησης. Εκείνο όμως, που σίγουρα θα μπορούσε να γίνει καλύτερα, ήταν η συνεχής και σθεναρή διαπραγμάτευση με τους εταίρους μας για την εφαρμογή μιας πιο έξυπνης πολιτικής οικονομικών μέτρων, τη στιγμή που φαινόταν καθαρά η αναποτελεσματικότητα των συγκεκριμένων μέτρων, πράγμα που δυστυχώς δεν έγινε. Για την αποτυχία αυτή βέβαια μπορεί να έπαιξε κάποιο ρόλο και η ξεροκεφαλιά και η μικρότητα των ευρωπαϊών πολιτικών, που βρέθηκαν κι εκείνοι ξαφνικά μπροστά στη δίνη της κρίσης και των πολλαπλών της πιέσεων.

Άλλοι πάλι, θεώρησαν ότι, με διάφορα προσχήματα, θα μπορούσαμε να αρνηθούμε να πληρώσουμε αυτά που χρωστάμε, επιβάλλοντας εμείς τους δικούς μας νόμους στην αγορά και έτσι θα τη γλυτώναμε ανώδυνα από τους δανειστές μας, που θα κάθονταν με δεμένα τα χέρια μπροστά στην παλικάρισία αποφασιστικότητά μας! Ακόμη και η προσωρινή έξοδός μας από το ευρώ και η επιστροφή στη δραχμή φαινόταν σε κάποιους καλή ιδέα, θεωρώντας πως μπορούμε να μπαίνουμε και να βγαίνουμε όποτε μεις θέλουμε στην Ευρώπη και να μην υπολογίζουμε τις καταστροφικές συνέπειες για τον λαό μας από την απώλεια της αξίας των χρημάτων του, τις αντιδράσεις των αγορών, τους κινδύνους της απομόνωσης, αλλά και το γεγονός πως η ανασύνταξη της οικονομίας και η αύξηση της παραγωγικότητας και της ανταγωνιστικότητάς της θα χρειαζόταν ούτως ή άλλως πάρα πολλά, αβέβαια χρόνια. Τι θα κάναμε εν τω μεταξύ; Είναι δυνατόν να παίζεις σκάκι, χωρίς να έχεις τη δυνατότητα πρόβλεψης των κινήσεων των άλλων παικτών, οι οποίοι μάλιστα έχουν και το πάνω χέρι; Είναι δυνατόν να μιλάμε σήμερα, στην εποχή της παγκοσμιοποίησης, για χώρες «αυτάρκειας», που μπορούν να ζήσουν χωρίς τις αγορές, χωρίς να κινδυνεύουμε να αποδειχτούμε αφελείς; Αφού και οι ελάχιστες τέτοιου είδους περιπτώσεις χωρών (που ούτως ή άλλως υποστηρίζονταν από κάποιες άλλες φίλα προσκείμενες μεγάλες δυνάμεις, επομένως δεν ήταν και τόσο απομονωμένες), έχουν τώρα εξαφανιστεί, ως παράδειγμα, από την υφήλιο!

Μα πότε άλλωστε στην ιστορία των χρεοκοπιών, από τις οποίες πέρασε από συστάσεως του ελληνικού κράτους η χώρα μας, ξέφυγε πραγματικά από τους δανειστές της; Σχεδόν ποτέ. Όχι μόνον δεν τη γλυτώναμε, αλλά μας τα έπαιρναν και αναδρομικά και εύρισκαν ως αφορμή τα χρέη για να επιβάλλουν στην αιωνίως δανειολήπτρια χώρα μας κάθε λογής «Μνημόνια», χειρότερες ακόμη θυσίες, ακόμη και κατοχή! Αυτά ποτέ δεν τα μάθαμε στην Ιστορία που διδαχθήκαμε, τώρα όμως μας δόθηκε η ευκαιρία να ενημερωθούμε από διάφορα δημοσιεύματα ειδικών, που μας βοηθούν να κατανοήσουμε καλύτερα ένα από τα πιο ισχυρά εργαλεία που είχαν οι ξένες δυνάμεις, με τα οποία τους δίνανε το «δικαίωμα» να μας έχουν συνεχώς υποχείρια και να επεμβαίνουν στα εσωτερικά μας με το ζόρι, όποτε αυτές ήθελαν: τα δυσβάστακτα, δηλαδή, δάνεια που μας έδιναν, καθώς και οι νομιμοποιημένες τοκογλυφικές κυρώσεις τους ... Και σε αυτήν την περίπτωση όμως δεν μπορούμε ως χώρα να αποποιούμαστε τις ευθύνες μας, αφού η διαχείριση και αυτών των χρημάτων δεν έγινε ποτέ για το χτίσιμο γερών βάσεων στην οικονομία, για την αποτελεσματική και δημοκρατική λειτουργία των θεσμών, καθώς και για τη βιώσιμη κοινωνική μας ανάπτυξη.

Είναι γεγονός πως, και αυτή τη φορά που η χώρα μας βρέθηκε σε τέτοια δεινή θέση, οι οργανισμοί επιτήρησης, αλλά και οι ισχυροί μας εταίροι, έσπευσαν να υιοθετήσουν σε βάρος μας μια ανάρμοστη για την ιδιότητα της χώρας μας, ως μέλους της ΕΕ, τοκογλυφική νεο-αποικιοκρατική συμπεριφορά, που μαρτυρούσε περισσότερο διάθεση στραγγαλισμού της οικονομίας - μαζί με αυτή και εκατομμυρίων πολιτών μας - παρά τη διάσωσή της. Το αν θα μπορούσε ή όχι επίσης να αποφύγει η χώρα μας την προσφυγή της στο ΔΝΤ, τη στιγμή που το απαιτούσε η Γερμανία, καθώς και την επιβολή ενός Μνημονίου και την υπαγωγή μας σε καθεστώς επιτήρησης, είναι πράγματι συζητήσιμο. Εκείνο όμως που είναι οφθαλμοφανές, είναι το ότι λάθη έκαναν και οι Ευρωπαίοι εταίροι μας, με την κοντόφθαλμη, φιλελεύθερη και εθνοκεντρική κυριαρχική πολιτική τους. Έκαναν λάθη με τους δισταγμούς, τις μικροπολιτικές τους, την έλλειψη ευρωπαϊκού οράματος και τις απαράδεκτες απαιτήσεις από τη χώρα μας. Λάθη, που κόστισαν και στους ίδιους, όπως θα δούμε στη

συνέχεια. Δεν υπάρχουν άλλωστε χώρες που να μην έχουν κάνει και λαθεμένες κινήσεις, όταν βρεθούν σε τέτοιου είδους καταστάσεις, όπως έχει δείξει η ιστορία αντιμετώπισης των κρίσεων της κάθε χώρας.

Για σοβαρά λάθη όμως μπορεί να κατηγορηθεί και η ελληνική κυβέρνηση, που στάθηκε κατώτερη των περιστάσεων, άπειρη και συχνά ενδοτική, περιοριζόμενη μόνο σε λύσεις της στιγμής, μην ξέροντας με ποια χαρτιά να διαπραγματευτεί καλύτερους όρους για το Μνημόνιο και πώς να ασκήσει κι εκείνη στους εταίρους μας τις δικές της πιέσεις στον κατάλληλο χρόνο. Μπορεί βέβαια να υπάρχουν και κάποια ελαφρυντικά για ορισμένα λάθη της, αφού κανείς πραγματικά δεν ξέρει πώς ήταν η κατάσταση στο διεθνές προσκήνιο, αλλά και στο παρασκήνιο, τη στιγμή που έτρεχαν οι εξελίξεις. Για να έχουν συμβεί τα πράγματα διαφορετικά, θα χρειαζόμασταν προηγούμενη εμπειρία, αλλά και πολιτικούς με διορατικότητα, γνώση, εμπειρία και διαπραγματευτικά κότσια. Κάτι τέτοιο όμως δεν διαθέτουμε, εδώ και πολλές δεκαετίες. Από την άλλη μεριά, και οι περιστάσεις σήμερα είναι περισσότερο αβέβαιες, απρόβλεπτες, σύνθετες και «παγκοσμιοποιημένες» από ποτέ άλλοτε, γι' αυτό και τα γεγονότα μας ξεπερνούν!

Έγιναν όμως και λάθη απαράδεκτα όσον αφορά την αποδοχή των όρων της πρώτης δανειακής σύμβασης, που ο υπουργός οικονομικών μας υπέγραψε, παράλληλα με το Μνημόνιο, γεγονός που μαρτυρεί, αν αληθεύουν οι επισημάνσεις ελλήνων οικονομολόγων, πως η χώρα μας απεμπόλησε για πρώτη φορά το δικαίωμα που έχει κάθε ανεξάρτητο κράτος απέναντι στους δανειολήπτες του, δηλαδή το δικαίωμα της ασυλίας (θεμελιωμένο στην αρχή της εθνικής κυριαρχίας) έναντι οποιασδήποτε ενέργειας δανειστών για εκκαθάριση του χρέους με κατασχέσεις κρατικής περιουσίας, δεσμεύσεις κ.τ.λ.. Αυτό είναι πρωτοφανές στα χρονικά και δεν το είχαν τολμήσει ούτε δικτάτορες παλαιότερων εποχών! Ανοίγει επίσης η σύμβαση αυτή τους ασκούς του Αιόλου και με έναν άλλο όρο: την παραχώρηση του δικαιώματος στους δανειστές της χώρας, μερικά ή ολικά, να εκχωρήσουν τις δικές τους χρεωστικές απαιτήσεις σε τρίτους απέναντι στην Ελλάδα. Για παράδειγμα, θα μπορούσαν οι Ολλανδοί να τις εκχωρήσουν στην Τουρκία κι εκείνη με τη σειρά

της να έλθει, αν το θελήσει, να δεσμεύσει ακόμη και την Ακρόπολη! Επί πλέον, βάζοντας και άλλη θηλιά στο λαιμό μας, υπογράφηκε και ένας άλλος όρος της δανειακής αυτής σύμβασης, με βάση τον οποίο δεν επιτρέπεται στην Ελλάδα να πάει σε τρίτες πηγές να αναζητήσει τα χρήματα και να ξεχρεώσει τους δανειστές της, μια πρόβλεψη που έκανε ίσως η Γερμανία για να αποκλείσει το ενδεχόμενο να διεκδικήσουμε από αυτή, για λόγους αποπληρωμής του χρέους μας, το κατοχικό δάνειο που μας είχε αφήσει απλήρωτο.

Ευτυχώς βέβαια, η δανειακή σύμβαση δεν υπογράφηκε από τη Βουλή, είναι όμως σε ισχύ στην πράξη.

Εκείνο όμως που μας εξόργισε και μας απασχόλησε όλους εμάς περισσότερο ως πολίτες όλο αυτό το διάστημα, ήταν η προνομιακή και αντισυνταγματική προστασία με την οποία είχαν περιβάλει εαυτούς οι πολιτικοί, έτσι ώστε να παραμείνουν άτρωτοι και να μπορούν να ξεφεύγουν τον έλεγχο και την τιμωρία τους συνεχίζοντας να εξαπατούν τον λαό, χωρίς καμία συνέπεια. Η αγανάκτηση του κόσμου κορυφώθηκε, όταν χρειάστηκε οι αδύνατοι οικονομικά να πληρώσουν τα σπασμένα, ενώ κανείς από τους πολιτικούς και τους άλλους καταχραστές του δημοσίου χρήματος δεν αποκαλύφθηκε, ούτε συνεισέφερε στην πληρωμή του «λογαριασμού». Τα μέτρα που επιβλήθηκαν ήταν πολύ σκληρά για να τα δεχτούν οι πολίτες, τη στιγμή μάλιστα που όχι μόνον δεν έβλεπαν φως στο τούνελ, αλλά αντίκριζαν τη χώρα τους εγκλωβισμένη όλο και περισσότερο στη μέγγενη του χρέους, της ύφεσης και των συνεχών απειλών πότε για πτώχευση, πότε για διωγμό από την Ευρωζώνη, πότε γι' ακόμη περισσότερα και εξοντωτικά μέτρα.

Τελικά, μετά από έναν χρόνο προσπάθειας εφαρμογής του Μνημονίου, η εξοντωτική πολιτική του κοντόφθαλμου φιλελευθερισμού, που συνεχίζει να κυριαρχεί στις αγορές, στο ΔΝΤ και στις ευρωπαϊκές ακόμη κυβερνήσεις, όχι μόνον δεν επέφερε τα αναμενόμενα αποτελέσματα, αφού βούλιαξε την οικονομία μας ακόμα περισσότερο, αλλά κινδύνευσε να στραφεί εναντίον και των ίδιων τους των συμφερόντων, αφού τόσο οι εισπράξεις, όσο και οι άλλοι οικονομικοί δείκτες του κράτους υπήρξαν απογοητευτικοί, ενώ οι πιθανότητες αποπληρωμής των

χρεών μας από τα παλαιά, αλλά και τα νέα, ακριβά δάνεια (που μας παραχωρούσαν εν είδει χάριτος και τιμωρίας μαζί), ξεθώριαζαν επικίνδυνα.

Γρήγορα όμως το τέρας της αγοράς, μόλυνε και τις άλλες χώρες της Ευρώπης, που μία-μία αναγκάζονται τώρα να καταπιούν την αλαζονεία τους έναντι της «κακομαθημένης» και ατασθαλούς χώρας μας, όσο και αν προσπαθούν να στηρίξουν το άλλοθι της μυωπικής, συμφεροντολογικής πολιτικής τους με το να υποκινούν τον λαό τους σε εθνικιστικές αντιδράσεις εναντίον μας.

Έτσι, μαζί με την κάθε χώρα χωριστά, άρχισε να τραντάζεται συνθέμελα και το πολιτικό μórφωμα της Ευρωπαϊκής Ένωσης, που φάνηκε πως μόνον Ένωση δεν ήταν! Οι ηγέτες της αποδείχτηκαν μικροί και, όχι μόνον δεν κατάφεραν να πραγματώσουν το όραμα της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης, αλλά εξακολουθούν πεισματικά να παίζουν τα εθνοκεντρικά τους σενάρια. Έφτασαν οι κατά τα άλλα προοδευτικές χώρες, όπως η Φιλανδία και η Αυστρία, να απαιτούν εγγυήσεις από τη χώρα μας (προκειμένου να συναινέσουν στο ήδη αποφασισμένο «σχέδιο διάσωσης» της από τη χρεοκοπία), οι οποίες θυμίζουν εμπόλεμες καταστάσεις, όπου ο ηττημένος χάνει μέρος των κυριαρχικών του δικαιωμάτων. Και δεν είναι ούτε κακοί ούτε καλοί οι Φιλανδοί που επιμένουν να απαιτούν εγγυήσεις, απλώς δεν είναι ακόμη αρκετά «Ευρωπαίοι», τη στιγμή ακριβώς που κι εμείς έχουμε βρεθεί στη θέση του απελπισμένου δανειολήπτη! Στη διεθνή πολιτική, δεν υπάρχουν φιλίες, συνήθιζε να λέει ο Ελευθέριος Βενιζέλος. Υπάρχουν μόνο συμφέροντα! Και τα συμφέροντα των εταίρων μας, μαρτυρούν ακόμη και σήμερα έμμεσες, κυριαρχικές διαθέσεις.

Οι χώρες του Γαλλογερμανικού άξονα όμως, επί τέλους, κατάλαβαν πως μια πιθανή πτώχευση της Ελλάδας ή και η αποπομπή της από την Ευρωζώνη, θα προκαλούσαν τεράστιες ζημιές στις τράπεζές τους, που είναι εκτεθειμένες στο ελληνικό χρέος, καθώς και αλυσιδωτές αντιδράσεις πανικού σε άλλες, υπό πτώχευση χώρες, όπως η Ιρλανδία, η Πορτογαλία και (ποιος ξέρει, η μόλυνση είναι κολλητική!) η Ισπανία και η Ιταλία. Σήμερα ακούσαμε πως οι δανειστές τραβούν το αφτί και της ίδιας της

Γαλλίας, που κινδυνεύουν οι τράπεζές της, ενώ και η κυβέρνηση της Γερμανίας συνειδητοποιεί πως, μετά από έναν τέτοιο ισχυρό κλονισμό της Ευρωζώνης, θα έμπαινε και η ίδια σε ανυπολόγιστες περιπέτειες. Έτσι αρχίζουν να μελετώνται σενάρια εξόδου από την κρίση, που θα μπορούσαν να αλλοιώσουν εντελώς τη φυσιογνωμία της Ε.Ε., ακόμη και να την αλλάξουν εκ βάθρων.

Αυτή την αναστάτωση την τρέμει όμως και η Αμερική. Γι' αυτό συνιστά στην Ευρώπη να βοηθήσει την Ελλάδα, τη στιγμή που η ρευστή αυτή κατάσταση, εν μέσω της παγκόσμιας χρηματοοικονομικής κρίσης, άρχισε να επηρεάζει πολλές μακρινές χώρες, της Ασίας, ακόμη και την Αυστραλία! Το φαινόμενο της μαύρης πεταλούδας, που με το τίναγμα των φτερών της θα μπορούσε να δημιουργήσει αναταράξεις στα πέρατα της γης, έγινε πραγματικότητα!

Κι έλαχε στην Ελλάδα να παίξει τώρα αυτόν τον ρόλο της πεταλούδας! Μερικές φορές σκέφτομαι πως θα ήταν η Ελλάδα εκτός της Ε.Ε. Έτσι, αναγκάζονται να μας υπολογίσουν λιγάκι και οι ξένες δυνάμεις. Γιατί αλλιώς, ούτε στο νταηλίκι κάποιου περήφανου εθνάρχη μας, ούτε στην έκκληση για έλεος κανενός από μας θα λύγιζαν οι δυνατοί μας εταίροι, ώστε να μας υποστηρίξουν. Τα συμφέροντα είναι συμφέροντα, πώς να το κάνουμε;

Διότι, μαύρη θα ήταν η μοίρα μας, στην κατάσταση που θα βρισκόταν η χώρα μας εκτός Ευρώπης... Πολλοί ισχυρίζονται πως έξω από την Ευρώπη θα ήμασταν πιο ανεξάρτητοι να κάνουμε τη δική μας επαναστατική πολιτική. Μα είμαστε λαός για τέτοια; Η ιστορία μας, μάλλον σε αλληλοφάγωμα και παραπέρα καταστροφή μάς δείχνει ότι θα καταλήγαμε. Θα είχαμε, λένε και το δικό μας νόμισμα, να το κάνουμε ό,τι θέλουμε και ας μην παίρναμε τα χρήματα της Ευρώπης, με τα οποία τόσα χρόνια φάγανε κόσμος και κοσμάκης (αφού, μαζί με τα μεγάλα κοράκια, που συνήθως λυμαίνονται τους κρατικούς πόρους, εργάστηκαν κοντά τους και χιλιάδες επιστήμονες, τεχνικοί και εργάτες). Μα είναι δυνατόν η δραχμή να πήγαινε τόσο καλά, με τέτοιο διαλυμένο κράτος που αποδείχθηκε ότι έχουμε, το χτισμένο πάνω στη βάση των πελατειακών σχέσεων και με τις πολιτικές νοοτροπίες που παραδοσιακά μας διακατέχουν;

Και για ποια ανεξαρτησία θα μιλούσαμε τότε; Έχουμε δει κανένα παράδειγμα πραγματικά ανεξάρτητου κράτους στη σύγχρονη Ιστορία; Όνειρο θερινής νυκτός είναι μόνο. Η χώρα μας - ένα ξέφραγο αμπέλι - θα ήταν, εύκολη βορά για τον οποιονδήποτε μεγάλο της γης, που θα ήθελε να εξασφαλίσει τον έλεγχο και την κυριαρχία πάνω της. (Σιγά μην μας άφηναν στην ησυχία μας!). Αλλά και με τόσες αλλαγές στο γύρω μας γεωπολιτικό χώρο, δεν θα ήταν και τόσο δύσκολο, με την παραμικρή αφορμή, να μας διαλύσουν οι γείτονες με τη βοήθεια των μεγάλων δυνάμεων. Το είδαμε ως έναν βαθμό και στην περίπτωση των επεμβάσεων της Αμερικής και ορισμένων δυνατών της Ευρώπης στις χώρες του πρώην ανατολικού συνασπισμού. Πόσο μάλλον δεν θα το βλέπαμε και σε μας, το «ανάδελφο έθνος», όπως μας χαρακτήρισε κάποτε και ο Χρήστος Σαρτζετάκης σε μια δημόσια αποστοφή του.

Καλώς ή κακώς λοιπόν, η παγκόσμια κρίση μας βρήκε στην Ευρωζώνη και ας λέμε κάποιους από τους εταίρους μας κακούς, ανθέλληνες, αποικιοκράτες, συμφεροντολόγους. Κάποιο χαρτί έχουμε όμως τώρα κι εμείς στο χέρι μας να παίξουμε με τη συμμετοχή μας στην Ευρωζώνη και κάποιες αντιφάσεις του συστήματος να επωφεληθούμε, παρόλη την ανικανότητά μας και παρόλη την γκαντεμιά μας! Χωρίς αυτή τη συνθήκη, δεν θα είχαμε κανένα χαρτί και δεν θα μας έδειχνε έλεος κανείς στον κόσμο την ώρα της κατρακύλας, ενδεχομένως, τελικά, και της εθνικής συρρίκνωσης.

Εύκολες λύσεις έτσι κι αλλιώς δεν υπάρχουν. Και θα ήταν αφελής να πιστέψει κανείς πως στο τέλος δεν θα πληρώσει τον λογαριασμό ο ίδιος ο λαός, εκτός από εκείνους που πάντα έχουν τη δύναμη και τον τρόπο τους, όχι μόνον να ξεφεύγουν, αλλά και να πλουτίζουν από τις κρίσεις.

Το πιο εύκολο και ανέξοδο είναι να χωριζόμαστε σε αντιμνημονιακούς ή μη και να σταματούμε εκεί, χωρίς να έχουμε πειστικές εναλλακτικές - πέραν εκείνης της διαπραγμάτευσης για καλύτερους όρους - χάνοντας έτσι από τα μάτια μας την πολυπλοκότητα της κατάστασης. Προτιμούμε να απλοποιούμε τα πράγματα σύμφωνα με τις επιθυμίες μας, ενώ και κάποιοι πολιτικοί της αξιωματικής αντιπολίτευσης αξιοποιούν την

ευκαιρία να ποντάρουν στη λαϊκή δυσαρέσκεια και ότι θα αποκομίσουν οφέλη από τις μελλοντικές εκλογές, τάζοντάς μας ότι οι ίδιοι θα μας εξασφαλίσουν και την πίτα ολόκληρη και τον σκύλο χορτάτο.

Κάποιοι άλλοι πάλι, δεν χάνουν και την ευκαιρία να τρίβουν τα χέρια τους περιμένοντας την ανατροπή του καπιταλιστικού συστήματος, αρχής γενομένης από τη χώρα μας! Την ίδια στιγμή, μερικοί αριστεριστές μάλιστα βρήκαν την ευκαιρία να ενωθούν με τους «αγανακτισμένους πολίτες» που, ακολουθώντας αυθόρμητα το πολιτικό τους ένστικτο, κατέκλυζαν καθημερινά τις πλατείες, προκειμένου, να θυμίσουν στους πολιτικούς την παρουσία τους, να βάλουν τροχοπέδη στα εξοντωτικά και άδικα μέτρα, να σταματήσουν το κακό και να δείξουν την οργή τους για τη μέχρι τώρα σάπια πολιτική τους, που μας έφερε σε αυτά τα χάλια. Έτσι, κινητοποιήθηκαν και αυτο-οργανώθηκαν και πολλοί επίδοξοι επαναστάτες, διαφωτιστές του αριστερού και του εξωκοινοβουλευτικού χώρου, πιστεύοντας πως ήρθε η ώρα να ξεπηδήσει η τάξη από το χάος, η ελευθερία και η δικαιοσύνη μέσα από την εφαρμογή των ιδεωδών του αναρχισμού και της βίαιης σύγκρουσης. Μέσα από τη χαύρα όμως που δημιουργήθηκε στις πλατείες και, μετά την παρείσφρηση στις λαομαζώξεις και των θερμόαιμων «αντιεξουσιαστών», που έκαναν ό,τι μπορούσαν για να μετατραπεί το κέντρο των μεγαλουπόλεων σε εκρηκτικό πεδίο μάχης, το ετερόκλητο αυτό «κίνημα» εκτοπίστηκε σιγά - σιγά από τους δρόμους και τις πλατείες και οι αγανακτισμένοι πολίτες, βλέποντας πως δεν γίνεται τίποτα και πως όλες οι χώρες της Ευρώπης βράζουν στο ίδιο περίπου καζάνι, γύρισαν αποκαμωμένοι και απογοητευμένοι στα σπίτια τους. Είναι σίγουρο όμως πως σαν ασυγκράτητος χείμαρρος θα κατακλύσουν ξανά οι πολίτες τους δρόμους, όσο τα ανελέητα και εξοντωτικά εισπρακτικά μέτρα της κυβέρνησης παραμένουν άδικα και αναποτελεσματικά, τη στιγμή μάλιστα που και το τέρας της εκτεταμένης φοροδιαφυγής παραμένει άθικτο.

Το ζήτημα τώρα δεν είναι μόνον η επιβίωση και η ανάπτυξη των ισχυρών καπιταλιστικών χωρών, που είναι δυνατόν, κουτσά-στραβά και με τις θυσίες των πολιτών τους, να ανακάμψουν και να βρουν τον βηματισμό τους κάποια στιγμή. Το θέμα είναι τι

προοπτικές έχουμε και τι κάνουμε εμείς, ως χώρα, τώρα που έχουμε πια συνειδητοποιήσει σε τι κατάσταση βρίσκεται το καταληστευμένο, πανταχόθεν διάτρητο και ασυγκρότητο κράτος μας, τώρα που όλα δείχνουν καθοδική πορεία! Τώρα, που, για πρώτη φορά, είδαμε ολόγυμνη την αλήθεια, όσο και αν μας παραπλανούσαν μέχρι την τελευταία στιγμή οι πολιτικοί μας ή κι εμείς ως πολίτες δεν θέλαμε να την πιστέψουμε. Διότι πάντα υπήρχαν αντιπολιτευόμενοι, που μας έλεγαν να μην πιστεύουμε τους κυβερνώντες, που με τις κινδυνολογίες τους επιχειρούσαν να μας εξαπατήσουν και να μας αποπροσανατολίσουν, ενώ τα πράγματα θα μπορούσαν να είναι πιο ρόδινα. Τι να κάναμε κι εμείς; Έχοντας στα χέρια μας το μοναδικό μας μέσο, την απειλή του πολιτικού κόστους, σπεύδαμε να ψηφίσουμε εκείνον που φαινόταν κάθε φορά πως μας τα λέει πιο ευχάριστα, φτάνει να πλήρωναν για το πάπλωμα πάντα κάποιοι άλλοι.

Στο τέλος όμως, αυτοί οι «άλλοι» αποδείχθηκε ότι ήμασταν εμείς, οι μισθωτοί, οι συνταξιούχοι, οι μικρομεσαίοι, οι άνεργοι, αφού οι «έχοντες και κατέχοντες» δεν είναι καταγεγραμμένοι σε αυτόν τον τόπο, δεν υπάρχουν μηχανισμοί ελέγχου των πραγματικών εισοδημάτων των ελευθέρων επαγγελματιών, ούτε ακόμη και των δικαιούχων του δημοσίου, ενώ όλοι οι εισπρακτικοί μηχανισμοί, από την εφορία μέχρι τη δικαιοσύνη, παραμένουν αναποτελεσματικοί. Στο τέλος, έτσι όπως πάνε τα πράγματα, στη χώρα μας οι μισοί ενήλικες θα είναι άνεργοι και οι άλλοι μισοί συνταξιούχοι! Οι υπόλοιποι θα είναι ανύπαρκτοι για να πληρώνουν!

Βλέποντας τα στοιχεία που έρχονται καθημερινά στη δημοσιότητα σχετικά με την προηγούμενη πολιτεία μας, εκείνο που μας προβληματίζει επί πλέον, είναι το μέγεθος και η έκταση των ληστειών και των καταχρήσεων του δημοσίου χρήματος, από διάφορους επιτήδειους διοικητικούς, εργολάβους, τοπικούς φορείς, συνδικαλιστές αλλά και από «απλούς», ανώνυμους πολίτες. Το ξέραμε, υπήρχε διαφθορά, ποτέ όμως δεν φανταζόμασταν πως αυτή θα ήταν τέτοιας έκτασης και ότι θα διαπερνούσε τόσα πολλά στρώματα του λαού μας. Λίγο - λίγο αναγκαστήκαμε να δούμε τις τεράστιες, ανοιχτές πληγές των μεταρρυθμίσεων που δεν έγιναν, της αδιαφορίας όλων των

κυβερνήσεων για την επίλυση προβλημάτων που χρόνιζαν λόγω ανικανότητας ή φόβου για το πολιτικό κόστος, αλλά και των εμποδίων που έβαζαν τα κόμματα της εκάστοτε αντιπολίτευσης, προκειμένου να μείνουν τα πράγματα ως έχουν (με διαφορετικό βεβαίως κίνητρο το καθένα), καθώς και των εμποδίων που όρθωνε και η λαϊκή δυσαρέσκεια, στις περιπτώσεις που κάποια αλλαγή θα ξεβόλευε κι εμάς.

Οι νοοτροπίες όμως του μικροκομματισμού και οι τεχνητές διαφορές μεταξύ των κομμάτων παραμένουν αγεφύρωτες, ενώ τα τερτίπια μεταξύ των ανώριμων αρχηγών, που προτάσσουν τους μικρο-εγωισμούς και τη φιλοδοξία τους, αντί για την πατρίδα και το κοινό καλό, συνεχίζουν να κυριαρχούν ακόμη και εν μέσω της αδιέξοδης κρίσης προκαλώντας την αγανάκτηση των πολιτών. Η συνεργασία και οι σώφρονες, αμοιβαίες υποχωρήσεις εκλαμβάνονται ως συμβιβασμός. Και ο συμβιβασμός, όπως και οι διαφόρων ειδών ιδεολογικές αναθεωρήσεις, γενικά θεωρούνται ταπείνωση. Είναι εξ ορισμού κατακριτέος τόσο από τα ΜΜΕ, όσο και από τα πλατιά στρώματα του λαού μας, που επηρεάζονται από αυτά, αν και τον τελευταίο καιρό η κοινή γνώμη δείχνει μια προχωρημένη κριτική ωριμότητα.

Αλλά και οι λεγόμενες «προοδευτικές» δυνάμεις, είναι σήμερα φανερό πως, είτε αδυνατούν να πείσουν, είτε παίζουν τον ρόλο μιας ιδιότυπης συντήρησης, μην έχοντας το θάρρος να αναθεωρήσουν ορισμένες στερεότυπες αντιλήψεις τους και αδυνατώντας να προσαρμοστούν δυναμικά και με φαντασία στα νέα δεδομένα της εποχής.

Η μόνη ελπίδα τώρα είναι να σωθούμε μέσω της σωτηρίας της Ευρώπης, εφόσον βέβαια η κρίση αυτή αποβεί για εκείνη ευκαιρία για ουσιαστικότερη ενοποίηση και πολιτική συνοχή, κάτι που μέχρι τώρα καμία ηγέτιδα χώρα δεν έχει αποτολμήσει. Το αν θα το καταφέρουν τελικά αυτό οι Ευρωπαίοι (κι εμείς μαζί τους), ο χρόνος θα το δείξει. Υπάρχει χώρος και για τις πάσης φύσεως απαισιόδοξες προβλέψεις, σε περίπτωση που η παγκόσμια κρίση επιδεινωθεί επικίνδυνα (κανείς δεν μπορεί να το αποκλείσει αυτό), αλλά και για τις αισιόδοξες, με το σκεπτικό πως τέτοιου είδους κρίσεις αναγκάζουν τους κρατικούς

συνασπισμούς να συσπειρώνονται και να δημιουργούν θεσμούς που θα εγγυηθούν περισσότερο την ενωτική τους πορεία.

Βρισκόμαστε μπροστά σε πρωτόγνωρες καταστάσεις, όμως οι σημερινοί πολιτικοί ηγέτες μας δεν μας έδειξαν ακόμη ότι διαθέτουν την απαιτούμενη γνώση και φαντασία, την κατάλληλη οργανωτική δύναμη και τις οικονομικο-πολιτικές δεξιότητες, με τις οποίες θα καταφέρουν και την κρίση να διαχειριστούν και την κοινωνία μας να βοηθήσουν, ώστε να αλλάξει κι εκείνη νοοτροπίες, καταναλωτικές συνήθειες και συλλογικές συμπεριφορές μέσα από διαδικασίες έμπρακτης «πολιτιστικής επανάστασης» στο πλαίσιο μιας καλοσχεδιασμένης προσπάθειας μετασχηματισμού όλων των θεσμικών πεδίων που τις διαμορφώνουν: της εκπαίδευσης, της οικογένειας, των ΜΜΕ, των οικονομικών, πολιτιστικών και περιβαλλοντικών φορέων.

Η κατάστασή μας ως χώρα είναι δεινή από οικονομικής, κοινωνικής και πολιτιστικής απόψεως. Ας ελπίσουμε όμως ότι από αυτή την κρίση θα βγει και κάτι καλό: θα μας δώσει την ευκαιρία να γίνουμε ένα κράτος πιο σύγχρονο, οργανωμένο και παραγωγικό, μια χώρα περισσότερο ευνομούμενη, δημοκρατική και ανθρώπινη, ένα σύνολο περισσότερο ενεργών πολιτών που είναι αλληλέγγυοι με τον διπλανό τους, οργανώνονται, επινοούν νέες ιδέες και προσφέρουν.

Μια συζήτηση για την αρχαία και τη σύγχρονη Ελλάδα

Έχω έναν εκλεκτό φίλο στη Γερμανία, τον Πέτερ, που είναι καθηγητής Πανεπιστημίου του Ανόβερου, πολύ γνωστός ποινικολόγος. Ένα βράδυ τα ψιλοπίναμε σε ένα μπαράκι στο Ανόβερο και συζητούσαμε για τον αρχαίο, αλλά και για τον σύγχρονο ελληνικό πολιτισμό. Όταν ήρθαμε στο τσακίρ κέφι και ανέβηκαν τα πνεύματα, λέει ο Πέτερ:

– Μα εσείς δεν είστε Νεοέλληνες, είστε Νεότουρκοι.

Δεν το κρύβω, σοκαρίστηκα από τη φράση αυτή του φίλου μου του Πέτερ και μου κακοφάνηκε πολύ. Με είδε ότι κοκκίνισε το πρόσωπό μου καθώς του μιλούσα, με μια έκφραση γεμάτη οργή.

– Καλά, μη θυμώνεις, πριν τελειώσω τον συλλογισμό μου, μού

λέει. Νά πώς το εννοώ: Εγώ είμαι Γερμανός, μα είμαι περισσότερο Έλληνας από πολλούς από εσάς, που καλείστε Έλληνες. Και γιατί το λέω αυτό; Εγώ δεν έχω μάθει απλά τα Αρχαία Ελληνικά, αλλά και διαβάζω τους αρχαίους φιλόσοφους και επιστήμονες από τα μικρά μου χρόνια. Τα πανεπιστήμιά μας είναι που τους ανακάλυψαν, τους ξέθαψαν από τα σκοτάδια των αιώνων, τους μελέτησαν. Διαφώτισαν τους επιστήμονές σας. Κι εκείνοι, το μόνο που κάνουν, είναι να παράγουν μερικά πασαλείμματα και να μεταφέρουν στους νεότερους ένα μέρος αυτών που τους διδάξαμε παρουσιάζοντάς τα ως δικά τους. Ποιος μπορεί να τους ελέγξει άλλωστε γι' αυτό; Εσείς κοιτάτε πώς να καταργήσετε την αρχαία ελληνική γλώσσα από τα σχολεία και όχι πώς να την κάνετε ενδιαφέρουσα και ευχάριστη για τους μαθητές σας, ώστε να μην την θεωρούν άχρηστο βάρος ανάμεσα στα άλλα τους καθήκοντα. Έχω επισκεφτεί πάμπολλες φορές την Ακρόπολη και μπορώ να σου την περιγράψω πέτρα προς πέτρα, ενώ οι περισσότεροι από εσάς την καμαρώνουν σαν κονκάρδα στο πέτο τους, χωρίς πραγματικά να ξέρουν την ιστορία της. Ταυτίζονται με τους αρχαίους και εμφανίζονται ως συνεχιστές τους, όμως ο τρόπος που το κάνουν είναι τόσο επιφανειακός, που μοιάζει σαν να θέλουν να πουλήσουν στους άλλους κάτι που οι ίδιοι δεν εκτιμούν τόσο, ώστε να προσπαθήσουν - έστω και λίγο - να φανούν αντάξιοί του. Νομίζουν ότι πρόκειται για μια εξ αίματος κληρονομιά και ξεμπερδεύουν με αυτό. Και καλά, επιστήμες και φιλοσοφίες δεν ήταν εύκολο να παραγάγετε, μετά από τόσες ιστορικές περιπέτειες που είχατε. Τουλάχιστον όμως, δεν αγαπάτε τον τόπο σας τόσο, ώστε να ασχοληθείτε με τα κοινά, αλλά κοιτάτε τι περισσότερο μπορείτε να αρπάξετε από το κράτος, τι να ξεφορτωθείτε και να το φορτώσετε στους άλλους; Κρύβεστε πίσω από την τοπική σας δύναμη ή την ανωνυμία σας και πίσω από την απουσία ελέγχου για την τήρηση των νόμων της ευνομίας και της ισοπολιτείας. Καταφέρνετε να νιώθετε καλά με τον εαυτό σας κατηγορώντας όλους τους άλλους.

Όλη αυτή την ώρα που μιλούσε σαν χείμαρρος ο Πέτερ, δεν τολμούσα να τον διακόψω με αντιρρήσεις και διαπληκτισμούς. Κάποια στιγμή βέβαια προσπάθησα να του ανταποδώσω τον πόνο που μου προκάλεσε, υπενθυμίζοντάς του τα λάθη και τα εγκλήματα της χώρας του κατά τον δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο και την πολεμική που κάποιοι κύκλοι διανοουμένων έκαναν σε βάρος μας για να αμφισβητήσουν την ελληνικότητα της πατρίδας μας. Μετά όμως παραδέχτηκα πως δεν ήταν αυτό το θέμα μας, ποια χώρα δηλαδή είναι καλή και ποια όχι, ούτε τι ισχυρίζονται κάποιοι κακοθελητές, αλλά τι κάνουμε εμείς για να στηρίξουμε τον ισχυρισμό μας πως ο πολιτισμός των αρχαίων Ελλήνων είναι και δικός μας, τη στιγμή που δεν καταλαβαίνουμε τι μας γίνεται, ούτε κάνουμε κάτι που να πείθει πως επιθυμούμε να είμαστε έστω και μακρινοί συνεχιστές του.

Γρήγορα κατάλαβα πως έκανα κι εγώ αυτό που ο Πέτερ μας προσάπτει, δηλαδή ότι προσπαθώ να αμυνθώ μέσα από μια άσχετη επίθεση ανταπόδοσης πυρών. Έτσι, αναγκάστηκα να συμφωνήσω με όσα είπε, ξέροντας πως δεν ήταν κακοπροαίρετα. Το ένιωθα πως τα έλεγε όχι για να μας αμφισβητήσει και να μας απαξιώσει, αλλά με λύπη. Δεν ήταν εξ άλλου τόσο αδαής συζητητής, ώστε να παγιδευτεί στην απόπειρά μου να του ενεργοποιήσω το αίσθημα της συλλογικής ενοχής και ντροπής για τα εγκλήματα πολέμου, στα οποία η γενιά των γονιών του επιδόθηκαν με πρωτοφανή βαναυσότητα.

Αλλά και στην προσπάθειά μου, στη συνέχεια, να επικαλεστώ ιστορικά επιχειρήματα και να υπενθυμίσω τις πολιτικές περιπέτειες της πατρίδας μας, που δικαιολογούν τη σημερινή μας κατάσταση, κατάλαβα πως «παραβίαζα ανοιχτές θύρες», αφού και ο ίδιος ήταν ενήμερος των δικαιολογιών και ερμηνειών που προέβαλλα και μάλιστα πρόσθεσε και δικές του επί πλέον. Πάλι μου επισήμανε πως θα βγαίναμε έξω από το θέμα μας, που δεν ήταν το πώς και το γιατί έχουμε γίνει αυτό που είμαστε (και για να μην παρεξηγηθεί, απαρίθμησε άλλα τόσα σημεία κριτικής και για τους δικούς του συμπατριώτες), αλλά ποια είναι η πραγματικότητα σήμερα, όπως δείχνουν τα πράγματα.

Αυτό μαλάκωσε κάπως την πατριωτική μου ευθιξία και τον άφησα να συνεχίσει το λογύδριό του.

- Αλλά και τα φυσικά και τα πολιτιστικά δώρα που κληρονομήσατε, γιατί τα αγνοείτε και τα κακομεταχειρίζεστε; Έχετε μια πανέμορφη χώρα και ασελγείτε πάνω της. Κυβερνήσεις και πολίτες δεν σέβεστε την ομορφιά της με το να χτίζετε κτίσματα χωρίς κανένα στυλ, όπου και όπως καπνίζει στον καθένα σας, που προσβάλλουν την ομορφιά της φύσης και δεν βρίσκονται σε αρμονία με το θαυμάσιο και φιλικό στον άνθρωπο περιβάλλον. Την καταστρέφετε κάθε χρόνο με τις πυρκαγιές, τη γεμίζετε μπάζα, σκουπίδια. Δεν αφήνετε κανένα τοπίο ήσυχο, χωρίς ασεβείς, άτσαλες και αντιαισθητικές παρεμβάσεις. Και όμως, αφού δεν έχετε και πολλή βιομηχανία, θα μπορούσατε τουλάχιστον να επενδύσετε από τη μια μεριά στην ποιότητα του φυσικού, πολιτιστικού και τουριστικού τοπίου και, από την άλλη, στη σοβαρή μελέτη και διάδοση της αρχαίας ελληνικής γλώσσας και του πολιτισμού ιδρύοντας, για παράδειγμα, δύο διεθνή και πολύγλωσσα πανεπιστήμια, με δίδακτρα για τους ξένους. Αντιλαμβάνομαι ότι εσύ με μισείς τώρα που μεταφορικά σε αποκάλεσα «Νεότουρκο». Το παραδέχομαι, ήταν υπερβολή αυτό που είπα, αλλά ήθελα να περιγράψω την κρισιμότητα της κατάστασης.

Μελαγχόλησα εκείνο το βράδυ. Αναλογιζόμουν το πόσο δίκιο είχε ο φίλος μου ο Πέτερ. Πριν επισκεφτώ τη Γερμανία, ήμουν στην Ελβετία και θαύμασα την οργανωμένη κοινωνία τους. Θυμήθηκα ότι το σύνταγμά της το συνέταξε ο μεγάλος Έλληνας Καποδίστριας, που ήταν εμπνευσμένο από το πρότυπο της άμεσης δημοκρατίας της αρχαίας Ελλάδας. Στην Ελβετία, το μόνο που φοβάσαι είναι τους νόμους της, τους οποίους εγκρίνει κάθε τόσο ο λαός της μέσα από δημοψηφίσματα, όπως περίπου γινόταν στην αρχαία Ελλάδα. Ακόμα και το αν οι αγελάδες επιτρέπεται να φορούν κουδούνια, είναι απόφαση των ενδιαφερομένων πολιτών στις τοπικές κοινωνίες. Η χώρα συντίθεται από είκοσι έξι γεωγραφικά χωριστά καντόνια και υπάρχουν τρεις γλώσσες, που δείχνουν τη διαφορετική εθνική καταγωγή τους. Και όμως, εδώ και αιώνες ζουν μονιασμένοι και περήφανοι. Ασφαλώς και οι οικονομικοί παράγοντες, οι διεθνείς συγκυρίες και οι διάφορες άλλες ιστορικές επιλογές τους έχουν παίξει πρωταρχικό ρόλο, όμως ο τρόπος οργάνωσης της

διακυβέρνησής τους, αποτελεί ένα από τα ισχυρότερα ατού αυτής της πολυεθνικής χώρας για την πολιτική σταθερότητα και την ανεμπόδιστη διασφάλιση της ευημερίας της.

Στη χώρα όμως, όπου γεννήθηκε η άμεση δημοκρατία δεν λειτούργησαν οι δημοκρατικοί θεσμοί και ούτε πρόκειται να λειτουργήσουν, αν δεν διαπαιδαγωγηθεί ο λαός μας κατάλληλα τόσο από την εκπαίδευση, όσο και από την πολιτική καθημερινότητα και δεν εξασφαλιστεί περισσότερο η συμμετοχή του στην πολιτική και την τοπική διακυβέρνηση. Ο κοινοβουλευτισμός στην Ελλάδα αποδείχτηκε ότι είναι ένα ολιγαρχικό σύστημα, στο οποίο υπηρετούνται τα συμφέροντα των εθνικών αντιπροσώπων που εκλέγονται από τον λαό και όλων εκείνων των συνδαιτυμόνων, που τους στηρίζουν.

Αν είναι κάτι που λάτρεψα από τα γραπτά των αρχαίων φιλοσόφων, είναι τα λόγια τους εκείνα που αναφέρονται στη δημοκρατία και στη σημασία που είχε γι' αυτούς η συμμετοχή του πολίτη στη διακυβέρνηση των πόλεων-κρατών. Τους δικούς μας προβληματισμούς τους έζησαν κι εκείνοι, όπως φαίνεται από πολλά κείμενα πολιτικών, φιλοσόφων, ρητόρων κ.τ.λ., τα οποία εξακολουθούν να είναι επίκαιρα και να μας οδηγούν στη διαπίστωση ότι δεν υπάρχει άλλη διέξοδος για να ξεφύγουμε από τη σημερινή κρίση, παρά μόνο μέσα από περισσότερη πολιτική – με την ευρεία έννοια - συμμετοχή και δημοκρατία.⁴

Οι αρχαίοι Έλληνες μελέτησαν σε βάθος τα πολιτεύματα και είχαν καταλήξει πως το καλύτερο πολίτευμα είναι αυτό στο οποίο ο λαός είναι κυρίαρχος. Ο Ηράκλειτος έλεγε ότι ο τρόπος που ο κόσμος κυβερνιέται είναι ένας και μοναδικός. *«Ένα είναι το σοφό: να γνωρίζεις τη σκέψη που κυβερνάει τα πάντα δια μέσου των πάντων»*. Όπως ο κόσμος κυβερνιέται δια μέσου όλων αυτών που τον απαρτίζουν, έτσι και η κοινωνία μας πρέπει να κυβερνιέται δια μέσου όλων των ομάδων που τη συνθέτουν.

Ο Θουκυδίδης, μιλώντας για τη Δημοκρατία στο πνεύμα του Ηράκλειτου, επισημαίνει επίσης πως *η Δημοκρατία δεν είναι ούτε γνωστικό πολίτευμα, ούτε και ακριβοδίκαιο, εφόσον κυβερνούν αυτοί που έχουν μεγάλες περιουσίες και όχι οι αξιότεροι. Το δημοκρατικό πολίτευμα τους περιλαμβάνει όλους, ενώ η ολιγαρχία περιλαμβάνει ένα μέρος μόνο του λαού (όπως σήμερα με την*

κοινοβουλευτική δημοκρατία, θα παρατηρούσα εγώ, που ευνοεί μόνον αυτούς που έχουν χρήματα για να πολιτευτούν ή εκείνους που αξιοποιούν τα πολιτικά μέσα εξυπηρετώντας ιδιοτελείς σκοπιμότητες και συμφέροντα). Οι πλούσιοι, συνεχίζει ο Θουκυδίδης, είναι ικανοί να φυλάγουν τα χρήματά τους, αλλά στο να στοχάζονται καλύτερα και να κρίνουν ποιο είναι το σωστό, ικανοί είναι οι γνωστικοί, αφού όμως πρώτα ακούσουν όλες τις γνώμες. Πιο άξιοι είναι οι πολλοί. Όλες οι κοινωνικές τάξεις - η κάθε μια, αλλά και όλες μαζί - έχουν τα ίδια δικαιώματα μέσα στη Δημοκρατία.

Ο Αριστοτέλης, σε αντίθεση με αυτό που ισχύει σήμερα όσον αφορά το σύγχρονο σύστημα της κοινοβουλευτικής δημοκρατίας, υποστηρίζει πως ο λαός δεν μπορεί να αντικατασταθεί ούτε από ένα άτομο, αλλά ούτε από ομάδα ατόμων, αναφέροντας χαρακτηριστικά: «Ο λαός κρίνει καλύτερα σε πολλές περιπτώσεις, παρά ένα μονάχα άτομο, οποιοδήποτε και αν είναι αυτό. Ακόμη, είναι πολύ δύσκολο το πολύ πλήθος να διαφθαρεί. Όπως μια μεγάλη ποσότητα νερού δεν σκορπίζεται εύκολα, έτσι και στη δημοκρατία το πλήθος είναι δύσκολο να διαφθαρεί, από όσο ένας μικρός αριθμός προσώπων». Σε άλλο απόσπασμά του, ο φιλόσοφος αυτός τονίζει ξανά, πως η σωστή κρίση αναδεικνύεται από το σύνολο των πολιτών και όχι από τον καθένα χωριστά. «Οι πολλοί, που ο καθένας τους χωριστά δεν είναι αξιόλογος, είναι ενδεχόμενο όλοι μαζί να είναι καλύτεροι από τους ξεχωριστούς πολίτες, όχι ως άτομα, αλλά ως σύνολο».

Σε κάθε περίπτωση, πάντως, ο πολίτης χρειάζεται να σκέφτεται και να πράττει κριτικά, γιατί «δεν πρέπει να δίνουμε την εξουσία σε έναν άνθρωπο όσο άριστος ή τίμιος και να είναι αυτός, αλλά στον λόγο [λογική κρίση], επειδή όλοι οι άνθρωποι ασκούν την εξουσία για τον εαυτό τους και γίνονται στη συνέχεια τύραννοι, μοχθηροί και καχύποπτοι». Με αυτόν τον τρόπο και η διασφάλιση ενός πιο δίκαιου κοινωνικού συστήματος είναι πιο πιθανή, αφού: «Σκοπός της δημοκρατίας είναι η ελευθερία και της ολιγαρχίας η προστασία των συμφερόντων της πλουτοκρατίας». Γι' αυτό και, παρά τις ενδεχόμενες παρεκκλίσεις της, η συμμετοχή που συνοδεύεται από συνθήκες ελευθερίας του λόγου, αποτελεί απαραίτητη προϋπόθεση για μια

δημοκρατική κοινωνία.

Το ίδιο πνεύμα υιοθετεί και ο Δημοσθένης, που λέει επίσης: «Επειδή η αλήθεια εξαρτάται από την ελευθερία [του λόγου], κανένας δεν μπορεί να απαγορεύσει να ειπωθεί ό,τι είναι αληθινό» και στη συνέχεια συνδέει το δημοκρατικό πολίτευμα με τη «φροντίδα για την ισότητα και τη δικαιοσύνη». Αλλά και ο Πλάτωνας βλέπει το δημοκρατικό πολίτευμα σαν ένα οικοδόμημα, όπου οι μεγάλες πέτρες δεν είναι δυνατόν να τοποθετηθούν σωστά, αν δεν υπάρχουν και οι μικρές. «Μήτε οι πλοίαρχοι, μήτε οι στρατηγοί, μήτε οι οικονόμοι, μήτε οι πολιτικοί, μήτε κάποιος άλλος όμοιός τους μπορεί, χωριστά από τα λίγα και μικρά, να τακτοποιήσει τα πολλά και τα μεγάλα. Και οι χτίστες παραδέχονται ότι, χωρίς τις μικρές πέτρες, δεν είναι δυνατόν οι μεγάλες να τοποθετηθούν στη σωστή θέση». Στο ίδιο μήκος κύματος βρίσκεται και ο αρχαίος τραγικός Ευριπίδης, που λέει ότι στη Δημοκρατία οι φτωχοί έχουν τα ίδια δικαιώματα με τους πλούσιους και «μπορεί ο φτωχός τον πλούσιο να προσβάλει, να του απαντήσει με τον ίδιο τρόπο. Τρανούς νικά ο μικρός, αν έχει δίκαιο». Γι' αυτό και «δεν υπάρχει τίποτα ανώτερο από την ισότητα, λεύτερα να μιλάει ο καθένας ή να σωμαίνει. Και όπου ο λαός είναι κυρίαρχος, βλέπει με χαρά να ακμάζουν παλικάρια».

Στη Δημοκρατία μπορεί να εκφραστούν αντίθετες απόψεις και έτσι μόνον υπάρχει η δυνατότητα να επιλέξεις την καλύτερη. Αλλά και οι ίδιοι οι τύραννοι της Αρχαίας Ελλάδας θεωρούσαν τη Δημοκρατία σαν το καλύτερο πολίτευμα, όπως ο Πιττακός και ο Περίανδρος, που ανήκαν μάλιστα στην κατηγορία των επτά σοφών. Ο Πιττακός ήταν αυτός που συνήθιζε να λέει πως «από τα πιο άγρια θηρία είναι ο τύραννος και από τα ήμερα ο κόλακας» ενώ ο Περίανδρος ισχυριζόταν πως το καλύτερο πολίτευμα είναι η Δημοκρατία. Στην ερώτηση που του έκαναν, γιατί τότε δεν άφηνε την τυραννία ώστε να έρθει η Δημοκρατία, αναγκάστηκε να πει πως «είτε με βία την αφήσω είτε οικιοθελώς, δεν θα έχω καλό τέλος». Κανένας τύραννος εξ άλλου στην Αρχαία Ελλάδα, αργά ή γρήγορα, δεν έχει καλό τέλος, όπως παρατήρησε και ένας άλλος τύραννος, ο Χίλων, κάτι που ισχύει διαχρονικά.

Τα λόγια όμως που με εντυπωσίασαν πιο πολύ, ήταν αυτά που είπε για την Αθηναϊκή πολιτεία ο Γέρων ο Ολιγαρχικός. Αυτός, αν και αντιστρατευόταν το πολίτευμά της, έκανε μια τόσο αντικειμενική περιγραφή του, που τον μετέτρεψε σε έναν αξιοθαύμαστο υμνητή της δημοκρατίας, λέγοντας:

«Δεν επαινώ που οι Αθηναίοι διάλεξαν ένα τέτοιο πολίτευμα και τούτο για τον εξής λόγο, ότι διαλέγοντάς το θεώρησαν ότι οι κατώτεροι ενεργούν πιο σωστά από τους άξιους. Γι' αυτόν τον λόγο, λοιπόν, δεν τους επαινώ. Αλλά αφού έκαναν την επιλογή τους αυτή, θα ιστορήσω πως προστατεύουν αποτελεσματικά το πολίτευμά τους και πως χειρίζονται καλά τα άλλα ζητήματά τους, πράγμα για το οποίο φαίνονται στους άλλους Έλληνες σαν αξιοκατάκριτοι.

Πρώτα, θα πω το εξής. Ότι στην Αθήνα είναι δίκαιο οι πτωχοί και ο λαός να έχουν περισσότερη εξουσία από τους ευπατρίδες και τους πλουσίους και τούτο επειδή ο λαός είναι εκείνος που επανδρώνει τον στόλο και εξασφαλίζει στην πολιτεία τη δύναμή της.

Έπειτα, εκείνο με το οποίο απορούν μερικοί, ότι παντού, πια, προτιμούν να εμπιστεύονται την εξουσία στους κατωτέρους, τους φτωχούς και τους ανθρώπους λαϊκής προελεύσεως παρά στους ευυπόληπτους πολίτες, με αυτό ακριβώς είναι φανερό ότι προφυλάσσουν τη δημοκρατία. Γιατί όσο οι φτωχοί, οι λαϊκής προελεύσεως και κατώτεροι προκόβουν και πληθαίνουν, τόσο στηρίζουν τη δημοκρατία. Αν όμως προκόβουν οι πλούσιοι και οι ευυπόληπτοι μόνο, τότε έρχονται οι δημοκρατικοί νόμοι να ενισχύσουν τους άλλους.

Θα μπορούσε κανείς να πει ότι θα έπρεπε να μην αφήνουν τους πάντες να μιλούν στην Εκκλησία του Δήμου ή να είναι μέλη της Βουλής, αλλά μόνο τους ικανότερους και τους αξιότερους. Αλλά και σε αυτό ενεργούν άριστα αφήνοντας και τους ανάξιους να αγορεύουν, γιατί αν μόνο οι ευγενείς και χρηστοί πολίτες μιλούσαν και έπαιρναν αποφάσεις, τούτο θα ήταν ευνοϊκό για τους ανθρώπους της δικής τους τάξης, αλλά ασύμφορο για τον λαό. Ενώ όπως έχουν τώρα τα πράγματα, όποιος θέλει σηκώνεται και μιλάει και ο άνθρωπος του λαού βρίσκει τι είναι συμφέρον για τον εαυτό του και τους ομοίους του.

Αλλά θα πει κανείς: πώς ένας τέτοιος άνθρωπος θα μπορούσε να ξέρει τι είναι συμφέρον για τον εαυτό του και για το λαό; Ξέρουν όμως οι Αθηναίοι ότι η αμάθειά του και η χαμηλή καταγωγή, αλλά και η καλή του πρόθεση είναι επωφελέστερη από την αρετή, τη γνώση, αλλά και την κακή πρόθεση του χρηστού πολίτη».

Η συμμετοχική δημοκρατία

Συμμετείχα κάποτε σε μια οργάνωση που είχε ως σκοπό την ενίσχυση της συμμετοχικής δημοκρατίας στην Ελλάδα και με την ιδιότητα αυτή επικοινωνούσαμε με διαφόρους πολιτικούς. Οι περισσότεροι ήταν αντίθετοι με την ιδέα αυτή με το επιχείρημα ότι ο λαός μας δεν είναι ώριμος για κάτι τέτοιο, αν και δεν αρνούνταν την ωριμότητά του να τους επιλέγει και να τους αναγορεύει κάθε τετραετία ως αντιπροσώπους του.

Το επιχείρημα περί της ανωριμότητας του λαού, θεωρώ πως είναι και επικίνδυνο και αντιεπιστημονικό. Για πολλά ζητήματα βέβαια απαιτείται εξειδικευμένη γνώση, εμπειρία και δύσκολη, συλλογική δουλειά προκειμένου να κατανοηθούν τα προβλήματα και να βρεθούν οι βέλτιστες λύσεις, ενώ για άλλα υπάρχει εκ των πραγμάτων αβεβαιότητα ή διαφωνία και μεταξύ των ειδικών. Οι γνώσεις και οι κοσμοθεωρίες ορισμένων μη εκπαιδευμένων πολιτών ίσως ακόμη να είναι ατελείς και απλοϊκές, το ίδιο όμως απλοϊκές και ατελείς έχουν αποδειχτεί και οι ιδέες πολλών πολιτικών ή πεφωτισμένων διανοουμένων, που θέλησαν από διαφορετικές οπτικές ο καθένας, να νομιμοποιήσουν το προνόμιο της δήθεν υπεροχής τους ως σκεπτόμενων πολιτών, που γνωρίζουν το σωστό και έχουν έτοιμες τις λύσεις για το καλό όλων.

Στην εποχή μας έχει πια κλονιστεί η ιδέα της ύπαρξης μιας πολιτικής αυθεντίας, που είναι σε θέση να τα σκέφτεται όλα και να αποφασίζει για μας. Γιατί τον «πόνον» του από την εγκατάλειψη και την έλλειψη κοινωνικής μέριμνας ο πολίτης τον ξέρει καλύτερα από τον υπουργό ή τον βουλευτή που τον εκπροσωπεί, όσο σοφός και αν είναι αυτός. Γιατί τα προβλήματα της Δημοκρατίας είναι προβλήματα όλων μας. Βρίσκονται στις κραυγαλέες κοινωνικές ανισότητες και στα προνόμια, στην αδιαφάνεια, στην αναχρονιστική παιδεία, στον αναλφαβητισμό,

με αποτέλεσμα να οδηγούμαστε συχνά στα άκρα της σοφιστείας, της προσωπολατρίας, του λαϊκισμού και της οχλοκρατίας.

Προσωπικά θεωρώ πως ο λαός μας είναι αρκετά σοφός στις αποφάσεις του, έστω και αν μερικές φορές δε συμφωνούμε με το αποτέλεσμα των επιλογών του. Αυτό που χρειάζεται δεν **είναι η αποδοχή του μύθου της ατομικής πολιτικής αυθεντίας, αλλά η ύπαρξη αντιπροσωπευτικών ηγετών, ικανών να ακούν, να πείθουν και να συνεργάζονται**. Χρειάζεται αρκετή ενημέρωση και πολιτική εκπαίδευση μέσα από την πράξη και τη συζήτηση. Ο πολίτης, ανάλογα με το πώς θα βρει διαμορφωμένη την κατάσταση, θα προσαρμοστεί αναπτύσσοντας ανάλογους μηχανισμούς συναλλαγής και άμυνας, προκειμένου να επιβιώσει. Αν μερικές φορές στην πλειονότητά του καταλήγει σε συντηρητικές ή «λανθασμένες» αποφάσεις, αυτό οφείλεται στο ότι οι καταστάσεις είναι τέτοιες, που απειλείται το αίσθημα της αυτοσυντήρησής του ως κοινωνικού οργανισμού.

Ο πολίτης, όπως και το μικρό παιδί, αξίζει την έμπρακτη εμπιστοσύνη της πολιτείας, γιατί μόνον έτσι θα μάθει να είναι υπεύθυνος και ενεργός. Μαθαίνει και ο ίδιος από τα λάθη του και - κυρίως - αναλαμβάνοντας τις ευθύνες του. Ας μην αμφισβητούμε την κρίση του, όπως δεν αμφισβητούμε και τη δυνατότητα των παιδιών να κρίνουν τον πατέρα, τον δάσκαλο, τον κάθε αρχηγό και να βλέπουν πράγματα, τα οποία εμείς οι "ενήλικες" δεν θέλουμε να τα δούμε, καθώς κρυβόμαστε πίσω από το προνόμιο της ατελούς γνώσης μας και της θέσης μας σε κάποια ιεραρχία.

Με την εκάστοτε ευκαιρία εφαρμογής ορισμένων διαστάσεων της άμεσης δημοκρατίας μέσα από δημοψηφίσματα, οι πολίτες παράλληλα εκπαιδεύονται στο να προβληματίζονται υπεύθυνα, να συζητούν και να ενημερώνονται για τα κοινά, να μαθαίνουν μέσα από τις πολιτισμένες αντιπαραθέσεις και τις διαφορετικές, πειστικές ερμηνείες. Αυτή η διαδικασία είναι μέρος της εκπαίδευσης του πολίτη σε μια δημοκρατική χώρα. Ένα τέτοιο παράδειγμα μας δίνει η Ελβετία. Οποσδήποτε, δεν υπάρχουν κοινωνίες αγγέλων, ώστε να μην αναγνωρίσει κανείς τη δυνατότητα των διαφόρων ταξικών ή άλλων συμφερόντων, που έχουν τη δύναμη, να κυριαρχούν στη σφαίρα του δημόσιου λόγου

και να επηρεάζουν τις αποφάσεις των πολιτών παραπλανητικά.

Βέβαια, το ιδεώδες της Δημοκρατίας, γεννήθηκε και εφαρμόστηκε στην αρχαία Αθήνα, τότε που υπήρχαν οι πόλεις-κράτη και υπήρχαν οι προϋποθέσεις για να υλοποιηθεί. Στο πέραςμα της ιστορίας όμως εξελίχθηκε, αλλάζοντας συνεχώς μορφή και νόημα. Σήμερα η έννοια αυτή έγινε μια ομπρέλα, κάτω από την οποία χωρούν πολλές πολιτικές αποχρώσεις, ανάλογα με τη διαφορετική οπτική και την έμφαση της καθεμίας. Εν τω μεταξύ, τα χαρακτηριστικά της αμεσότητας της συμμετοχής των πολιτών και της αποκέντρωσης της εξουσίας έχουν χαθεί προ πολλού στις κοινωνίες μας, για λόγους ιστορικούς και κοινωνικούς, αλλά και για λόγους πρακτικούς, όπως το πολυπληθές των κατοίκων μιας χώρας ή μιας κοινότητας, οι δυσκολίες των αποστάσεων και μετακινήσεων, η ανομοιογένεια των κοινωνικών ομάδων, η έλλειψη διαθέσιμου χρόνου στον σύγχρονο τρόπο ζωής, το κόστος και η απώλεια χρόνου για τη διεξαγωγή συχνών δημοψηφισμάτων, αλλά και πολλά άλλα.

Έτσι η δημοκρατία, όπως εφαρμόζεται στις μέρες μας με την κοινοβουλευτική και καπιταλιστική της μορφή, αποκτά και κάποια μειονεκτήματα, όπως είναι: η αγνόηση της βούλησης των πολιτών για θέματα που τους αφορούν και η υπερβολικά χονδροειδής εκπροσώπησή τους μέσα από τις βουλευτικές εκλογές, ο αποκλεισμός τους από την ουσιαστική συμμετοχή τους στα κοινά κατά τρόπο ισότιμο, η τυπολατρία και η μη ενθάρρυνση της ατομικής και συλλογικής πρωτοβουλίας, κ.ά.

Στο μέλλον, με την προϋπόθεση ότι θα επεκταθεί η σχετική πρόσβαση και ο στοιχειώδης τεχνολογικός αλφαριθμητισμός των πολιτών, διαφαίνεται πολύ πιθανή και ρεαλιστική η δυνατότητα αξιοποίησης των πλεονεκτημάτων της νέας τεχνολογίας, ώστε να αποκατασταθούν τα χαρακτηριστικά της αμεσότητας της συμμετοχής των πολιτών και της αποκέντρωσης της εξουσίας μέσω και των δημοψηφισμάτων, που επιθυμούμε να ενισχυθούν. Η πληροφορική και οι συναφείς τεχνολογίες μπορούν να συμβάλουν στην υπέρβαση των σχετικών εμποδίων, αφού με τα σύγχρονα ηλεκτρονικά δίκτυα όλοι μπορούν να έχουν λόγο και δεν υπάρχουν τεχνικοί περιορισμοί στη σφυγμομέτρηση της γνώμης ενός μεγάλου πλήθους πολιτών - και μάλιστα κατά τρόπο

επιστημονικό - ούτε και στον διάλογο εξαιτίας των χρονικών και χωρικών εμποδίων, τουλάχιστον. Ένα δημοψήφισμα π.χ., μπορεί να γίνει από το σπίτι μας ή από ειδικά περίπτερα που θα υπάρχουν στους δήμους και τις κοινότητες και θα μπορεί να διαρκεί αρκετές μέρες. Η δυσκολία της επεξεργασίας πολύπλοκων δεδομένων μιας ψηφοφορίας ή δημοσκοπήσης, λόγω του μεγάλου πλήθους των συμμετεχόντων σε αυτή, αλλά και της πολυπλοκότητας των σύγχρονων ζητημάτων που απασχολούν τον άνθρωπο και τις κοινωνικές ομάδες, σήμερα παρακάμπτεται χάρις στην ικανότητα του υπολογιστή να επεξεργάζεται με εκπληκτική ταχύτητα όλα τα δεδομένα, με ακρίβεια και αξιοπιστία, εφόσον βέβαια τα προγράμματα έχουν κατασκευαστεί σύμφωνα με επιστημονικές και δημοκρατικές αρχές.

Αλλά και το κόστος των δημοψηφισμάτων ελαχιστοποιείται και δεν αποτελεί πλέον εμπόδιο. Ο υπολογιστής και τα ηλεκτρονικά του δίκτυα είναι σήμερα - εκτός από εργαλείο επεξεργασίας πληροφοριών - και μέσον εκπαίδευσης, πληροφόρησης, ενημέρωσης και αμφίδρομης επικοινωνίας. Όχι μόνον μπορεί κανείς να θέσει ερωτήματα, να πάρει ή να δώσει απαντήσεις, αλλά και να έχει εκτεταμένη απάντηση από τους διάφορους πολιτευτές πάνω σε ποικίλα ζητήματα, ή να αναπτύξει εξ αποστάσεως συζήτηση με άλλους συμπολίτες του, προτού συμμετάσχει στις διάφορες ψηφοφορίες.

Βέβαια και τα δημοψηφίσματα δεν είναι πανάκεια, ούτε αρκεί απλώς να διενεργούνται, ώστε μία χώρα να γίνει πιο δημοκρατική. Πολύ εύκολα μπορούν και αυτά να καταλήξουν εργαλείο χειραγώγησης του λαού και δεκανίκι υποστήριξης ιδιοτελών συμφερόντων των εκάστοτε πολιτικών ηγετών. Σημασία έχει ποια είναι τα προς απάντηση ερωτήματα, αλλά και πότε και πώς αυτά τίθενται, ποιοι τα διαμορφώνουν, πώς ενημερώνεται το κοινό, πώς ερμηνεύονται οι απαντήσεις των ψηφοφόρων και τι γίνεται στην πράξη.

Πολλές φορές ακούγεται η άποψη, που εκ πρώτης όψεως φαίνεται σωστή, ότι δηλαδή οι πολιτικοί μας είναι ο καθρέφτης μας: τέτοιοι είμαστε, τέτοιους πολιτικούς έχουμε. Όμως ξεχνούμε ότι, με την ισχύουσα κοινοβουλευτική δημοκρατία έχουμε μια

χονδροειδή εκπροσώπηση του λαού και ότι οι πολιτικές συγκυρίες, που διαμορφώνονται από τους ισχυρούς της γης και από τα ντόπια συμφέροντα, αναγκάζουν τον λαό κάθε φορά να ψηφίζει θεωρώντας το «μη χείρον βέλτιστον». Μέσω πολιτικών τεχνασμάτων τον εγκλωβίζουν σε αναγκαστικά διλήμματα. Όμως, είναι πλέον γενική παραδοχή ότι στο πολιτικό σύστημα της σημερινής κοινοβουλευτικής δημοκρατίας οι εκλεγμένοι πολιτικοί μας δεν αντιπροσωπεύουν πραγματικά τον λαό.